

Sociálně právní ochrana dětí v minulosti a současnosti

Kristýna Prajková

Bakalářská práce
2008

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2007/2008

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kristýna Prajková**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Sociálně-právní ochrana dětí v minulosti
a současnosti**

Zásady pro vypracování:

1. Volba tématu bakalářské práce a odůvodnění.
2. Studium literatury a shromažďování informací v oblasti zvolené problematiky.
3. Tvorba projektu empirické části bakalářské práce.
4. Etapy výzkumu.
5. Zhodnocení přínosu bakalářské práce pro teorii a praxi.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DUNOVSKÝ, J., MATĚJČEK, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha:Grada Publishing, 1995, 248 s. ISBN 80-7169-192-5.

KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. Sociálně-právní ochrana dětí. Praha:ASPI, 2006, 228 s. ISBN 80-7357-214-1.

MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J. Výpravy za člověkem. Praha:ODEON, 1931

MONATOVÁ, L. Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska. Brno:Paido, 1996, 77 s. ISBN 80-7169-192-5.

ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE. In sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Antonín Bůžek, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

7. ledna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. května 2008

Ve Zlíně dne 7. ledna 2008

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Jarmila Celá
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Tématem této práce je historie sociálně-právní ochrany dětí. Zabývá se vývojem ochrany dětí od starověku až po dnešní dobu. Popisuje také dnešní podobu sociálně právní ochrany, jaká práva dětí jsou uzákoněny v Ústavě České republiky. Dále pak jaké jsou orgány sociálně právní ochrany dětí, kdo pečoval o děti a jejich práva v minulých dobách. Tato práce se snaží o pohled na vývoj sociálně právní ochraně dětí a jejich dřívějších podob.

Klíčová slova: sociálně-právní ochrana, děti, mládež, právo, péče a náhradní výchova.

ABSTRACT

The subject of the Thesis is „The History of Social-Legal Protection of Children“. It deals with the delopment of child protection from ancient times till present. It also describes today's form of social-legal protection, children's rights regularized by the Constitution of the Czech Republic. Further, it lists the child social-legal protection authorities and who took care of child rights in the past. The Thesis goes through the historical development of social-legal protection of children and its earlier forms.

Keywords: social-legal protection, children, young people, right, child welfare, reserve upbringing

Motto:

„Nedopřejete - li někomu dětství, pak popíráte samotný život“.

Audrey Hepburnová

Poděkování

Touto cestou si dovoluji poděkovat PhDr. Antonínu Bůžkovi Ph.D., za odborné vedení a velmi užitečnou pomoc při zpracování mé bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Sociálně právní ochrana v současnosti a minulosti“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Kristýna Prajková

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ	10
1.1 ORGÁNY SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY	12
1.2 DĚTI, JIMŽ SE SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA POSKYTUJE	15
1.3 OPATŘENÍ SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ	16
2 SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ A NÁHRADNÍ VÝCHOVA	19
2.1 SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO PÉČE JINÉ FYZICKÉ OSOBY NEŽ RODIČE.....	19
2.2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE.....	20
2.3 PORUČENSTVÍ	22
2.4 OSVOJENÍ.....	22
2.5 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	23
3 HISTORICKÝ VÝVOJ SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ	24
3.1 POJETÍ DÍTĚTE VE STAROVĚKU	24
3.2 DÍTĚ A SOCIÁLNÍ SLUŽBY VE STŘEDOVĚKU	26
3.3 DÍTĚ A SOCIÁLNÍ SLUŽBY V NOVOVĚKU	28
4 SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ OD VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU DO ROKU 1989	31
4.1 OBDOBÍ 1918-1938	31
4.2 OBDOBÍ 1939-1945	33
4.3 OBDOBÍ 1945-1989	34
4.3.1 Sociálně právní opatření v péči o dítě	36
4.3.2 Základní sociální služby	37
5 SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ V SOUČASNOSTI	39
II PRAKTICKÁ ČÁST	43
6 PROJEKT VÝZKUMU	44
6.1 CÍL VÝZKUMU	44
6.2 METODY VÝZKUMU	44
6.2.1 Metody sběru dat	44
6.3 PODMÍNKY VÝZKUMU	44
6.3.1 Výzkumný rozhovor	45
6.3.2 Případové studie	46
6.4 ODPOVĚDI NA OTÁZKY FORMULOVANÉ V DÍLČÍCH CÍLECH VÝZKUMU	54
ZÁVĚR	55
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56

ÚVOD

Sociálně-právní ochrana dětí, jako odvětví veřejného práva, má v České republice svoji dlouholetou tradici, i když z historického vývoje je patrné, že v době minulé měla s ohledem na historické a společenské podmínky poněkud jiný obsah než v současnosti. Dnes orgány sociálně-právní ochrany nemusí řešit ochranu dětí před hrozbou různých epidemií, pomáhat při válečných útrapách apod., ale zůstal problém dětí opuštěných či bez domova, a nově je nutné řešit situace dětí, na které tehdejší instituce ani nepomyslely, jako je např. komerční sexuální zneužívání dětí nebo prostituce dětí. Ovšem tyto instituce neposkytují ochranu jen dětem, které jsou českými občany, ale všem dětem, které se ocitnou na území České republiky nebo které se ocitly v cizině a mají přitom trvalý pobyt na území ČR. Tak se do pomoci dětem často prolíná cizí prvek a situace se musí řešit ve spolupráci s příslušnými orgány v cizině a se znalostí mezinárodních smluv nebo jiných mezinárodních dokumentů.

Cílem mé bakalářské práce je pohled na vývoj sociálně-právní ochrany dětí v českých zemích, doplněný o údaje týkající se péče o děti ve starověku, převážně z období antického Řecka a Říma. Svou práci jsem rozdělila na část teoretickou, v ní se zabývám tím, jaké místo má sociálně-právní ochrana dětí v naší společnosti a jejím právním řádu, též i ve vztahu k formám náhradní výchovy dětí. Dále se v této části práce zabývám historickým pohledem na dítě a jeho ochranu. Jako součást projektu výzkumu předkládám v praktické části rozhovor s pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany dětí a případové studie, které dokládají frekventovaný problém dítěte, jakým se oddělení sociálně-právní ochrany zabývá.

Stěžejním předmětem mé práce je sociálně-právní ochrana dětí a její zakotvení v právních normách České republiky, které vycházejí z přijatých a ratifikovaných Mezinárodních smluv. Snažila jsem se objasnit principy, na kterých je právní úprava sociálně-právní ochrany dětí postavena a jak se v historii vyvíjel přístup k samotnému dítěti.

Pro srozumitelnost jsem se v první kapitole pokusila objasnit co vlastně sociálně-právní ochrana dětí znamená, kdo sociálně-právní ochranu poskytuje, a kterých dětí se sociálně-právní ochrana týká.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

V této kapitole bych chtěla přesněji vymezit pojem sociálně-právní ochrany, její hlavní principy a právní základy, vznik nároku na poskytnutí sociálně-právní ochrany a subjekty, které tuto péči poskytují.

Dle zákona č. 359/1999 Sb. je sociálně-právní ochrana dětí definována zejména jako ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, dále ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

K lepšímu pochopení obsahu sociálně-právní ochrany dětí je třeba seznámit se s důležitými právními předpisy a mezinárodními dokumenty, které jsou pro Českou republiku a příslušné instituce závazné. Základními právními předpisy, které zavazují stát a jím určené orgány a instituce k poskytování sociálně-právní ochrany dětí jsou Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod a významná mezinárodní smlouva s názvem Úmluva o právech dítěte. Pro účely Úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18-ti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.

Rozhodujícím právním předpisem, jenž konkrétně upravuje problematiku sociálně-právní ochrany, je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který vymezuje sociálně-právní ochranu dětí jako:

- a) Ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu
- b) Ochrany oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a
- c) Působení směřující k obnovení.

Tato definice v sobě zahrnuje sociálně-právní ochranu v širokém slova smyslu, což je vyjádřeno slovy, že nedotčeny zůstávají zvláštní právní předpisy, které též upravují ochranu práv a oprávněných zájmů dítěte. V zákoně o sociálně-právní ochraně dětí jsou upravena jen některá opatření týkající se ochrany dětí, další opatření jsou uvedena v řadě jiných právních předpisů, které se orientují na specifické oblasti. Takovými předpisy jsou např. trestní zákon, trestní řád, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, právní předpisy

o sociálním zabezpečení, zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a další.

Jak Krausová (2006) uvádí, z výše zmíněných základních právních dokumentů se dají odvodit hlavní principy právní úpravy sociálně-právní ochrany dětí:

- Hlavním aspektem poskytování sociálně-právní ochrany dětí je nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí.
- Služby sociálně-právní ochrany dětí jsou poskytovány všem dětem bez rozdílu, bez jakékoliv diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženského vyznání, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu.
- Sociálně-právní ochrana je poskytována bezplatně.
- Stát je zodpovědný za ochranu dětí před tělesným nebo duševním násilím.
- Orgány s obecnou působností na úseku ochrany dítěte jsou soudy a orgány určené zákonem o sociálně-právní ochraně dětí.
- Vůdčím pravidlem pro činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí je princip preventivního působení na rodinné vztahy, pokud jsou narušeny tak, že potřebují pomoc veřejné moci.
- Důraz je taktéž kladen na ochranu dětí před sociálně patologickými jevy (tj. prevenci rizikového vývoje dětí a minimalizace důsledků působení sociálně patogenních vlivů).
- Děti dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí mají právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem v podobě některé z forem náhradní výchovy.
- Při výběru řešení je nutné brát zřetel na návaznost ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.
- V případě osvojení dítěte do ciziny je nezbytné respektovat princip subsidiarity.
- Orgány sociálně-právní ochrany dětí mají povinnost sledovat výkon ústavní nebo ochranné výchovy, aniž by zasahovaly do řízení a provozu zařízení.

- Cílem sociálně-právní ochrany dětí je též sanace rodin.
- Na principu dobrovolnosti se mohou na výkonu sociálně-právní ochrany dětí v zákonem vymezených činnost podílet i fyzické nebo právnické osoby, které však k takovému působení musí mít pověření. Určité činnosti představující zásadní zásah do postavení dítěte nebo osob za ně odpovědných jsou však vyhrazené státním orgánům nebo orgánům veřejné správy v přenesené působnosti.

1.1 Orgány sociálně-právní ochrany

Má-li být zajištěna řádná sociálně-právní ochrana dětí, musí ji řádně a přednostně zabezpečovat osoby, které jsou jejím výkonem pověřeny. Zákon o sociálně právní ochraně zřetelně formuluje postup jednotlivých orgánů sociálně-právní ochrany při zprostředkování osvojení a pěstounské péče, činnost orgánů sociálně-právní ochrany při svěření dítěte do výchovy jiných fyzických osob než rodičů, jakož i sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy. Všechny tyto činnosti vykonávají orgány sociálně-právní a v rámci této části se tedy budu zabývat tím, kdo sociálně-právní ochranu dětem poskytuje nebo jinak zajišťuje její výkon.

Ve smyslu hlavních principů jsou obecnými orgány určenými k ochraně dětí soudy a k poskytování sociálně-právní ochrany pak specializované orgány. Ty určuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí v ustanovení § 4 odst. 1 a současně dále vymezuje i jejich působnost. Orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou:

- krajské úřady
- obecní úřady obcí s rozšířenou působností
- obecní úřady
- Ministerstvo práce a sociálních věcí
- Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí – se sídlem v Brně, je správním úřadem s celostátní působností a je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí. Hlavní náplní činnosti Úřadu jsou následující agendy:

- Vymáhání výživného na základě mezinárodních smluv
- Zprostředkování mezinárodních osvojení
- Řízení o návrat protiprávně přemístěných dětí a o zabezpečení práva styku s dítětem
- Vykonávání sociálně právní ochrany dětí ve vztahu k cizině

Nejpodstatnější náplní práce tohoto Úřadu je vymáhání výživného od povinných v cizině pro oprávněné v ČR a od povinných v ČR pro oprávněné v cizině. Vymáhání výživného je umožněno dvoustrannými smlouvami o právní pomoci s některými státy, jimiž je Česká republika vázána a dále mnohostrannými úmluvami, jejichž jsme členem. Výživné lze vymáhat na základě již existujícího titulu, tedy vykonatelného rozhodnutí českého nebo zahraničního soudu, které placení výživného konkrétní osobě ukládá. Rozhodnutí českých soudů v cizině nejsou automaticky vykonatelná. Nejdříve musí být příslušným soudním nebo jiným orgánem státu, kde žije osoba povinná výživou, uznána. Např. nelze vymáhat dlužné výživné po rodiči, který žije na Kubě, neboť ČR nemá s Kubou uzavřenou smlouvu o vzájemné pomoci.

Sociálně-právní ochranu dětí dále zajišťují také obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny. (Krausová, 2006)

Zjednodušeně lze říci, že orgán sociálně-právní ochrany dětí je odbor péče o mládež příslušného pověřeného městského úřadu. Tento orgán mj. v řízeních, v nichž se rozhoduje o nezletilých dětech (např. komu bude dítě svěřeno do výchovy, jaké bude výživné, jak bude upraven styk rodičů s dětmi) zastupuje zájmy dítěte. Normálně jsou zákonnými zástupci dítěte samozřejmě rodiče. V tomto soudním řízení však mohou být zájmy rodičů rozdílné či protichůdné, a proto soud vždy musí pro řízení ustanovit dítěti opatrovníka. Tím opatrovníkem je zpravidla právě příslušný městský úřad, respektive odbor péče o mládež. Jeho úkolem je dohlédnout, aby ve sporu, v němž proti sobě stojí rodiče, nebyly ohroženy zájmy jejich dětí. Tento opatrovník má v řízení stejná práva jako účastník řízení, může tedy např. podat i odvolání proti rozsudku. Úzká spolupráce soudů s orgány sociálně-právní ochrany dětí je velmi nezbytná a je třeba o spolupráci hovořit a zdokonalovat ji.

Tato spolupráce a odpovědnost při ochraně dětí je nevyhnutelná, jelikož je v čl. 6 a v čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod zdůrazněna v povinnosti státu chránit právo na život a zajistit zvláštní ochranu dětí a mladistvých. (Novotná, 2005)

Součástí oddělení sociálně-právní ochrany je i kurátor pro mládež, což je odborný pracovník sociálně právní ochrany dětí, který řeší případy, které spáchají nezletilé děti a mladiství. Jak stanovuje § 6 zákona č. 359/1999, klientelu kurátora pro mládež tvoří zejména děti a mládež, kteří:

- vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, žijí se prostitutí, spáchaly provinění nebo, jde-li o děti mladší patnácti let, které spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití,
- opakovaně se dopouští útěků od rodičů případně jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte,
- samy požádají o poskytnutí sociálně právní ochrany,
- na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo je podezření ze spáchání takového činu.

Efektivita činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech, kdy dochází k páchání násilí na dětech, závisí mimo jiné také na včasnosti hlášení těchto případů. Z tohoto důvodu zákon o sociálně-právní ochraně dětí upravuje povinnost státních orgánů, pověřených osob, škol, školských zařízení, zdravotnických zařízení oznamovat skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti, na které se sociálně-právní ochrana dětí vztahuje, a to bez zbytečného odkladu po tom, kdy se o takové skutečnosti dozví. (ustanovení § 10 zákona č. 359/1999 Sb.)

Především obecní úřady obcí s rozšířenou působností a obecní úřady mají možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dítěte a včas činit potřebná opatření se znalostí problému a místních podmínek. Proto jim zákon ukládá nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům a dalším osobám, které jsou odpovědné za výchovu dětí. (Krausová, 2006)

1.2 Děti, jimž se sociálně-právní ochrana poskytuje

Zákon o sociálně-právní ochraně definuje pojem „dítě“, v souladu s Úmluvou o právech dítěte, tak, že dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší 18 - ti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.

Zákon o sociálně-právní ochraně vymezuje okruh dětí, na které se sociálně-právní ochrana vztahuje. Jsou to zejména děti:

- jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti
- které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte
- které vedou zahálčivý nebo nemravný život
- na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění
- které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte
- které jsou žadateli o azyl odloučenými od svých rodičů, popřípadě jiných osob odpovědných za jejich výchovu
- pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí

Toto vymezení je pouze demonstrativní, a to zejména proto, že je mnoho situací, do kterých se děti s rodiči dostávají, a které nelze taxativním způsobem v zákoně vyjádřit.

Z pohledu dítěte je velmi důležité ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, které zakotvuje právo dítěte požádat nejen orgány sociálně-právní ochrany dětí, ale i pověřené osoby, státní orgány, školy, školský zařízení, zdravotnická zařízení a další, o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv. Všichni zmínění jsou povinni dítěti pomoc poskytnout, eventuálně zprostředkovat. Zvláště pro ochranu dětí týraných, zneužívaných či zanedbávaných je důležitá směrnice, že dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí rodičů. Současně platí, že dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat, a to i bez přítomnosti rodičů. (Westphalová, 2007)

1.3 Opatření sociálně-právní ochrany dětí

Jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany dětí je předcházení vzniku problémů ve vývoji či výchově dítěte nebo jejich narůstání, a proto zákon č. 359/1999 Sb. v definici sociálně-právní ochrany zmiňuje působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Předpokladem účinné a včasné ochrany života, zdraví a příznivého vývoje dítěte je vědět o dětech a rodinách s dětmi, které potřebují nějakou formu pomoci, a proto mnoho úkolů stanovených orgánům zajišťujícím sociálně-právní ochranu dětí spočívá v preventivním a výchovném působení. Zákon o sociálně-právní ochraně ukládá přijímat opatření především obecním úřadům a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností, které mají možnost bezprostředně sledovat život dítěte v rodině a prostředí, v němž žije. Mají tak možnost včas zajistit ochranu práva dítěte a nalézt potřebné řešení situace, které bude vycházet ze znalosti problému a jeho okolností, a to za spolupráce s dalšími fyzickými a právníckými osobami.

Obecní úřady a obecní úřady obcí s rozšířenou působností, které vykonávají preventivní a poradenskou činnost, mají za úkol:

- vyhledávat ohrožené děti,
- působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti,
- jednat s rodiči za účelem odstranění nedostatků ve výchově dítěte, ale i s dítětem,
- sledovat, zda není porušován zákaz vstupu dětí do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje a výchovy ohrožuje,
- pomáhat rodičům při řešení výchovných problémů nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě,
- poskytovat nebo zprostředkovat rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte.

Dále jsou povinni sledovat nepříznivé vlivy, které působí na děti, zjišťovat příčiny jejich vzniku a činit opatření k omezování působení takových vlivů na děti. Předpokladem účinné a včasné ochrany života, zdraví a příznivého vývoje dítěte je přehled o rodinách, ve kterých žijí děti, a hlavně v jakých podmínkách žijí. Jedním z předních úkolů obecních úřadů a obecních úřadů obcí s rozšířenou působností je proto v součinnosti s dalšími státními orgány, právníckými a fyzickými osobami, které s dětmi pracují, vyhledávat děti a rodiny s dětmi, které potřebují pomoc. Proto také zákon o sociálně-právní ochraně v ustanovení § 10 odst. 4 ukládá státním orgánům, pověřeným osobám, školám,

školským a zdravotnickým zařízením povinnost oznámit všechny skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti ohrožené a narušené.

Další činnost, kterou poskytují především obecní úřady a obecní úřady obcí s rozšířenou působností, je výchovná a poradenská péče s cílem předcházet vzniku překážek bránících ve vytváření vzájemných harmonických vztahů v rodinách, popřípadě tyto překážky odstraňovat. Zajišťují poradenství ohledně nároků dětí a rodin s dětmi na hmotné zabezpečení z různých systémů pomoci, zejména z důchodového a nemocenského pojištění, státní sociální podpory či sociální péče a od 1. ledna 2007 pomoci v hmotné nouzi. Dle ustanovení § 10 a 11 zákona o sociálně-právní ochraně poskytují orgány sociálně-právní ochrany také porady rodičům dětí dlouhodobě zdravotně postižených s cílem dosáhnout plného uspokojování potřeb takového dítěte v podmínkách podporujících jeho sebedůvěru a umožňujících účast dítěte na společenském životě.

Součástí výchovné a poradenské činnosti je rozhodování obecních úřadů a soudů o výchovných opatřeních upravených především v ustanovení § 43 zákona o rodině a z hlediska působnosti orgánů sociálně-právní ochrany v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon o rodině zdůrazňuje zájem společnosti na řádné výchově dětí, na jejich ochraně, na vytváření příznivých podmínek pro výchovu dětí, na jejich vzdělání a všestranném vývoji. Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově, dává zákon o sociálně-právní ochraně a zákon o rodině možnost obecnímu úřadu, ale také soudu, uložit:

- napomenutí
- dohled
- omezení

Obsahem a smyslem dohledu je pravidelné sledování podmínek, ve kterých dítě žije a za kterých je vychovááno. Důvody, pro něž může být dohled uložen, mohou spočívat v chování rodičů, v nedostatečné péči o dítě, ale také v nepřístojném chování samotného dítěte (např. zanedbávání řádné péče o dítě, nechození k lékaři, záškoláctví, toulání se do pozdního večera, hrubé chování dítěte vůči rodičům, učitelům, spolužákům apod.). Na rozdíl od napomenutí a dohledu je obsahem a účelem omezení zabránit působení škodlivých vlivů, které nezletilé dítě ohrožují a jeho výchovu narušují. Obsahem rozhodnutí o omezení je zpravidla zákaz návštěvy restauračních zařízení, diskoték, klubů

a dalších zábav v prostředí, které neskýtá záruku pozitivního ovlivňování vývoje dítěte.
(Krausová, 2006)

2 SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ A NÁHRADNÍ VÝCHOVA

Rodina jako určitá forma společnosti vytváří specifické předpoklady pro rozvoj a formování dětské psychiky. Přirozenou podmínkou života člověka ve společnosti je, že bude jako dítě do tohoto života uvedeno tak, aby se v něm dokázalo orientovat. Za to odpovídá rodinná výchova, ve které se uskutečňuje tzv. primární socializace člověka. Právním a povinností obou rodičů je zajistit dítěti výchovu a péči o jeho příznivý vývoj. Bohužel ne všichni rodiče se chtějí nebo mohou o své děti starat. Pokud dítě nemá vhodné zázemí ve vlastní rodině, je to situace, kdy se v širokém rozsahu musí využít sociálně-právní ochrana dítěte. V takových situacích, kdy děti nemohou z různých příčin vyrůstat ve vlastní rodině, je nutné najít vhodnou formu náhradní výchovy. O formě náhradní výchovy vždy rozhoduje soud. Problematikou náhradí výchovy se zabývá i Úmluva o právech dítěte, která ve svém článku 20 říká, že pokud je dítě dočasně nebo trvale zbaveno svého rodinného prostředí nebo ve vlastním zájmu nemůže být v takovém prostředí ponecháno, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem.

Podle právního řádu České republiky patří mezi formy náhradní výchovy:

- Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče,
- Pěstounská péče,
- Poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje,
- Osvojení,
- Ústavní výchova.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, zákon o rodině a občanský soudní řád ukládají mnoho povinností orgánům sociálně-právní ochrany dětí při uskutečňování forem náhradní výchovy. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí také upravuje proces zprostředkování osvojení a pěstounské péče. (Krausová, 2006)

2.1 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče

Tuto možnost náhradní výchovy upravuje ustanovení § 45 zákona o rodině. Dítě je svěřeno do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pokud to vyžaduje zájem dítěte, dotyčná

fyzická osoba poskytuje záruku řádné výchovy dítěte a se svěřením souhlasí. Důvody takového řešení mohou být různé, mnohdy jde o nemoc rodičů, jejich výkon trestu odnětí svobody nebo pobyt v cizině. Při výběru vhodné osoby dá soud zpravidla přednost příbuznému. Soud vždy rozhodne také o rozsahu práv a povinností k dítěti. Rodiče zůstávají zásadně nadále zákonnými zástupci dítěte.

2.2 Pěstounská péče

Pěstounská péče je vedle institutu osvojení nejrozšířenější formou náhradní rodinné výchovy. Je staronovým institutem, který v průběhu let doznal podstatných změn. Pěstounskou péči lze v současné době chápat jako zvláštní formu státem zprostředkované, řízené a kontrolované náhradní výchovy v rodině. Hlavní náplní pěstounské péče je zajistit dítěti osobní péči o jeho osobu.

Pěstounská péče je upravena zákonem č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči. Právní úprava vyžaduje pro vznik pěstounské péče splnění dvou základních předpokladů. Prvním předpokladem je to, že výchova dítěte u rodičů není zajištěna z příčin, které budou zřejmě dlouhodobé, což znamená, že výchovu nemohou rodiče dlouhodobě zabezpečit, a to vzhledem ke svému tělesnému, duševnímu nebo morálnímu stavu nebo zemřeli. Druhý předpoklad vzniká, pokud zájem dítěte vyžaduje svěřením do pěstounské péče, neboť řádnou výchovu dítěte nelze zajistit osvojením a ústavní výchova není vhodnější. (Krausová, 2006)

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a zaniká dosažením zletilosti dítěte, úmrtím dítěte nebo pěstouna a rozhodnutím soudu. Pěstoun je povinen o dítě osobně pečovat a při péči vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů. Rodiče zůstávají zákonnými zástupci dítěte a nadále jim náleží vyživovací povinnost k dítěti svěřenému do pěstounské péče. Pěstoun k dítěti nemá vyživovací povinnost a má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti jen v běžných záležitostech. Pro důležitá životní rozhodnutí se žádá souhlas zákonného zástupce dítěte (např. vycestování do zahraničí, operace, volba povolání). Mají-li pěstouni za to, že rozhodnutí zákonných zástupců není v souladu se zájmem dítěte, mohou se domáhat rozhodnutí soudu.

Pěstounskou péči je možné klasifikovat podle subjektů vykonávajících tuto péči:

1) Pěstounskou péči individuální:

- a) Vykonávanou osamělou osobou,
  - b) Vykonávanou osobou vdanou nebo ženatou,
  - c) Vykonávanou společně manžely,
- 2) Pěstounskou péčí skupinovou, vykonávanou v zařízeních, kterými mohou být:
- a) Samostatné objekty,
  - b) Prostory zřizovatelem vybavené jako byt pro rodinu s větším počtem dětí,
  - c) Vlastní byt pěstouna.

Dítě je do pěstounské péče umísťováno se souhlasem rodiče, souhlasu není třeba, pokud byla u dítěte soudně nařízena ústavní výchova. Pěstounská péče dítěti zajišťuje chybějící rodinné prostředí, ale vazby dítěte na biologickou rodinu nejsou zpřetrhány. Nejčastěji jsou do pěstounské péče umísťovány děti s různými zdravotními či psychomotorickými obtížemi, výchovnými obtížemi, děti starší, početnější sourozenecké skupiny a děti jiného etnika. Jejich výchova většinou vyžaduje zvýšenou péči a pozornost - jde nejčastěji o děti narušené životním stylem svých rodičů. Děti žijící v péči pěstouna mohou být kontaktovány svými biologickými rodiči (pokud soud nestanoví jinak). Pokud jsou rodiče dítěte zbaveni rodičovské zodpovědnosti, pak pěstounská péče probíhá bez účasti biologických rodičů.

Pěstounská péče je finančně podporována státem – dávkami pěstounské péče, které jsou upraveny v zákoně o státní sociální podpoře. Jedná se o příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení motorového vozidla.

Zcela novým institutem náhradní rodinné péče je pěstounská péče na přechodnou dobu, kterou legalizovala novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí účinná od 1. 6. 2006. Soud může svým rozhodnutím svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu. Jde o časově omezenou péči pěstounů, např. po dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat (hospitalizace v nemocničním zařízení, výkon trestu), či po dobu, po jejímž uplynutí lze dle zákona o rodině dát souhlas rodiče s osvojením dítěte bez vztahu k určitým osvojitelům. Pěstounská péče na přechodnou dobu je řešením situace dětí, které by jinak musely pobývat v ústavním zařízení. Péče pěstounů skončí, jakmile pomínou

důvody, pro které bylo dítě do jejich péče svěřeno. Je finančně podporována státem stejným způsobem jako pěstounská péče. (Krausová, 2006)

2.3 Poručenství

V případě, že rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, musí soud dítěti ustanovit poručníka, který je oprávněn nezletilé dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo rodičů. Aby bylo možné považovat poručenství za formu náhradní výchovy, musí být splněna podmínka, že stanovený poručník o dítě osobně pečuje. Pak má právo na stejné dávky ze systému státní sociální podpory jako pěstoun, a pokud je třeba, má poručník právo od 1.1 2007 také na dávky pomoci v hmotné nouzi. Poručník nabývají práva a povinnosti vyplývající z rodičovské role v téměř celém rozsahu - podstatná rozhodnutí týkající se dítěte však schvaluje soud. Poručník je povinen podávat pravidelně soudu zprávy o nezletilém. (Krausová, 2006)

2.4 Osvojení

Další formou náhradní výchovy je osvojení, které je zmíněno v ustanovení § 63 až 77 zákona o rodině. Účelem osvojení je vytvořit nezletilým dětem, kterým se nedostává řádné výchovy ze strany rodičů, příznivé rodinné prostředí. K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte. Je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba i jeho souhlasu. Osvojení dítěte je významným rozhodnutím o jeho osobním stavu. Prostřednictvím tohoto institutu vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele-poměr příbuzenský. (Novák, 2004)

Jak uvádí Krausová (2006) musí být dítě v péči budoucího osvojitele nejméně po dobu tří měsíců před rozhodnutím soudu o osvojení. Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte a společnosti. Rozhodnutí soudu o osvojení předchází řada činností, které vykonávají orgány sociálně-právní ochrany. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí upravuje postup

žadatelů při uplatňování žádosti o osvojení dítěte a postup orgánů sociálně-právní ochrany při zprostředkování v hlavě IV.

2.5 Ústavní výchova

Poslední podobou náhradní výchovy je ústavní výchova, kterou upravuje ustanovení § 46 zákona o rodině. K nařízení ústavní výchovy a k podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany se přistupuje, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo pokud rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítě nemohou nebo nechtějí výchovu zabezpečit. Před nařízením ústavní výchovy musí soud zjistit, zda nelze dítěti zajistit náhradní rodinou péči. Takové řešení má přednost před péčí ústavní.

Ústavní zařízení jsou diferencována podle věku dítěte, podle jeho fyzických a psychických schopností a podle důvodů, proč bylo o ústavní výchově rozhodnuto. Zákon o sociálně-právní ochraně dítěte upravuje kompetence orgánů sociálně-právní ochrany při podávání návrhů na nařízení, zrušení nebo prodloužení ústavní výchovy a při sledování vývoje dítěte v ústavním zařízení. (Krausová, 2006)

3 HISTORICKÝ VÝVOJ SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Naše současná společnost je bezesporu pedocentrická, tedy zaměřená na děti a děti chránící. Ovšem cesta k takovémuuto postoji společnosti byla dlouhá a krkolomná. Česká republika disponuje systémem sociálně-právní ochrany, který má historické základy. Vznik institucionalizované ochrany dětí na našem území lze datovat k roku 1863, kdy byl vydán říšský zákon domovský. Sociálně-právní ochrana dětí jako taková se vyvíjí téměř stopadesát let. První státní sociální pomocí byla veřejná péče chudinská, která navázala na soukromou dobročinnost.

Jak říká Matoušek (2007), dva souběžně působící motivy poskytování sociálních služeb se v historii Evropy v podstatě nemění. Služby byly a stále jsou motivovány snahou pomoci chudým, popřípadě jinak sociálně slabým lidem, a současně se do nich promítá zájem osob nebo skupin disponujících mocí na udržování společenské rovnováhy. Problém chudiny byl již od dob starověkých despotických říší předmětem zájmu panovníků. Ve starověku a později i po značnou část středověku se však společnost před chudými bránila a převážně chudobu trestala. Represivní postoj k chudým – a také k jiným lidem žijících na okraji společnosti – se v dějinách vícekrát vracel v různých podobách. V určitých specifických situacích a vůči specifickým společenským skupinám jej lze zaznamenat i v našem typu společnosti dodnes.

3.1 Pojetí dítěte ve starověku

O postavení dítěte ve starověku jsme informováni díky písemným pramenům, které ale nejsou zcela spolehlivé. Děti byly vnímány jinak než dospělí. Narození dítěte ve starověku bylo velmi významnou událostí. Uvítání nového člena rodiny bylo provázeno určitými úkony zdravotnickými, právními i náboženskými. Obsahem právního úkonu bylo, že otec uznal novorozeně za vlastní. V antické společnosti bylo dítě bezprávným tvorem. *Patria potestas* znamenala, že otec může s dítětem nakládat jakkoli se mu zlíbí. Měl právo dítě prodat i zabít.

V Řecku se uznání novorozeně za vlastní provádělo obřadem zvaným *amfidromiá* (obíhání kolem krbu) pátého dne po narození. Krb, ohniště bylo totiž v domácnosti kultovním středem, kolem něhož se shromažďovala celá rodina. Novorozeně bylo nošeno kolem krbu, a tím se dávalo pod ochranu bohyně domácího krbu *Hestie*. V Athénách měl

otec právo rozhodnout, zda narozené dítě vychová nebo odloží. Odložení dítěte v antice je známo už z mythologie (Hefaistos, Oidipus, Romulus a Remus) a bylo ve starověku velmi rozšířeno. Forma byla dvojitá. Odložení, které poskytovalo skrytou naději, že se dítěte někdo ujme, a to za účelem vychovat z něj otroka, velmi silný byl také zájem obchodníků s otroky nebo v případě, pokud se jednalo o dívku, mohla z ní být vychována hetéra, stranou zájmů nezůstávali ani kuplíři a neplodná žena si takto zjednávala dítě, které podstrčila muži jako vlastní. Druhou možností bylo utracení dítěte, které se praktikovalo zvláště u znetvořených novorozeňat. (Dunovský, 1995)

Ve Spartě rozhodoval o každém novorozeněti stát. V případě, že bylo dítě velmi slabé a neuživé, že by nedokázalo snést spartskou výchovu, bylo pohozeno v Táygetském pohoří, kde je čekala jistá smrt. Odložení zdravých dětí, a to hlavně děvčátek, bylo charakteristickým znakem otrokářské společnosti. Důvodem odložení mohl být nemanželský původ dítěte, ale častěji bylo příčinou odložení dítěte chudoba rodičů.

Thébané, kteří úplně zakazovali děti pohodit, dovolovali chudým rodičům dítě odprodat a tento prodej sama obec zprostředkovala. Odložení dítěte postihovalo hlavně ženské pohlaví, u chlapce, protože představoval budoucí pracovní sílu, byly životní vyhlídky lepší. V případech, kdy se rodiče rozhodli děvče odložit, nešlo o bezcitnou brutalitu, protože s odloženým dítětem se odkládala i poznávací znamení, nějaký prsten nebo šperk, podle nichž se po letech rodiče s dítětem často shledali. (www.detskaprava.cz)

V Římě teprve v 1. pol. 3. stol. n. l. císař Alexandr Severus a pozdější křesťanští císaři z humanitních důvodů zakazovali odkládání a usmrcování novorozeňat jako parricidium (vražda blízkého příbuzného), ale zákazy byly málo účinné. Proto v pozdní době císařské vznikaly nalezinice pro odložené děti.

Když bylo dítě v rodině ponecháno, byly např. v Athénách domovní dveře ozdobeny při narození chlapce olivovými větévkami a při narození děvčete vlněným pletencem. Účel byl oznámit sousedům narození dítěte, ale i očista domu a také to symbolizovalo cíle výchovy: oliva - občanská zdatnost, vlna - pracovitost žen. Při nejbližším svátku apatúrií, který se slavil na podzim, bylo dítě zapsáno do seznamu otcovy frátrie a nabylo nároku na dědictví. Podle nařízení Marka Aurelia bylo povinností otce dítěte úředně přihlásit do třiceti dnů po narození v městě Římě správci státní pokladny, v provinciích v náležitém úřadu

v sídle místodržitele. Zápisy do státní matriky se začaly provádět až v době helénistické. (Veselá, 2005)

V římské době se můžeme také setkat s alimentací, která zahrnovala péči o výživu dětí chudých rodičů a sirotků. Byla organizována zprvu jednotlivci, ale od dob císaře Nervy (96 - 98) a Traiana (98 - 117) ji organizoval stát. Císařové založili peněžní (alimentační) fond, ze kterého se půjčovalo drobným a středním rolníkům na 5% úrok, čímž se mělo pomoci i majitelům drobných usedlostí a úroku pak užíval stát k výživě dětí. Mnoho reliéfů a mincí ukazuje, že alimentace byla velebena jako projev štědrosti a péče císaře. V praxi to vypadalo tak, že až do plnoletosti dostávali hoši 16 a dívky 12 sesterciu měsíčně.

Změnu v přístupu k dítěti přinesl až římský zákon z roku 374, který pokládal zabití dítěte za vraždu. Zákon vznikl díky křesťanství, které se v Římě stalo státním náboženstvím. Díky tomu bylo v právním kodexu dítě zmiňováno jako samostatná lidská bytost, na níž se vztahovalo přikázání „nezabiješ!“ (Dunovský, 1995)

3.2 Dítě a sociální služby ve středověku

V období středověku se spíše než pomoc dětem řešila pomoc chudým, popřípadě jinak sociálně slabým lidem. V raném středověku se první sociální služby objevily po přijetí křesťanství za státní náboženství a po zřízení církve. S křesťanstvím přišlo do evropských zemí přikázání pomoci chudým, konání milosrdných skutků a poskytování almužen. S určitou nadsázkou lze říci, že církev byla v té době také sociální institucí zabezpečující chudé. Chudinská péče však byla ve středověku poskytována formou almužny, chudému nevznikal na nic právní nárok. První církevní sociální služby začaly poskytovat kláštery a později farnosti. Spíše výjimečně se stávali zřizovateli a podporovateli sociálních služeb také někteří šlechtici-filantropové, kteří byli samozřejmě také členy křesťanské církve. Většina těchto služeb měla charakter poskytování přístřeší, základní stravy a jisté základní zdravotnické péče. (Monatová, 1996)

V rámci katolické církve vznikaly v raném středověku první řády orientované na pomoc chudým a nemocným. Jedním z prvních a nejvýznamnější byl řád sv. Františka, který vznikl ve 13. století. Kláštery tohoto řádu, zakládané následovníky sv. Františka, poskytovaly pomoc a často i přístřeší chudým a nemocným lidem.

Ve středověku začala vyvíjet svou činnost rovněž tzv. církevní bratrstva, zpravidla utvořená kolem určité farnosti. Jejich služby byly poskytovány jen úzkému kruhu osob do vyčerpání velmi omezené kapacity. Primárním smyslem služby bylo osvědčit pravou křesťanskou víru, milosrdným skutkem stvrdit víru v milosrdného Boha, a tím si zajistit boží přízeň i v posmrtném životě. Potřeby cílových skupin nebyly v té době určujícím východiskem pro poskytování služby. Farnosti se později staly prvními subjekty, jimž panovníci prostřednictvím právních norem svěřovali péči o chudé.

Kláštéry spolu s farnostmi tak představovaly v podstatě první „instituce“, které plánovitě a více či méně organizovaně poskytovaly dlouhodobou pomoc chudým, nejvíce právě prostřednictvím služeb věčného charakteru (strava, nocleh, případně ošacení). Církev byla prvním poskytovatelem sociálních služeb, v této své úloze byla také obecně společensky akceptována a uznávána.

Ze strany státu, resp. „světské moci“, se ve středověku vůči chudým uplatňoval spíše represivní přístup, pramenící z vnímání chudých a potřebných jako společenské hrozby. Až do počátku novověku převládala v celé společnosti středověká tendence k sociálnímu vylučování lidí, kteří se vymkli standardním sociálním strukturám. Byli odháněni od sídel a postihováni i za jen předpokládané přestupky drakonickými sankcemi. Týkalo se to nemajetných lidí, žebráků, tuláků, duševně nemocných, cikánů, nemocných nakažlivými nemocemi (zejména malomocenstvím), jakýchkoli nemajetných cizinců a vůbec lidí vyvázaných z rodinných pout, z místních vazeb, z podřízenosti církvi a vrchnosti.

Ve středověku tedy vedle sebe existovaly soustavná křesťanská filantropie jako první institucionalizovaná podoba sociálních služeb a zároveň represivní postoje zbytku společnosti, odrážející se i v zákonech, které přetrvaly v různých podobách mnoho století. Na našem území byla represivní opatření vůči chudým lidem poprvé upravena v říšském policejním řádu Ferdinanda I. z roku 1552. (Matoušek, 2007)

Jak už jsem zmínila v úvodu této kapitoly, v popředí zájmu stála chudinská péče. Pro opuštěné děti byly zřizovány dětské ústavy, nalezince a sirotčince. Děti ovšem nebyly nijak chráněny, neměly žádná práva. To dokazuje také středověká historika, kterou zaznamenal kronikář Salimbene z Parmy. Německý císař Fridrich II. se chtěl dozvědět, která řeč lidstva je nejstarší a původní. Jak budou mluvit děti, jestliže nikdy lidskou řeč neuslyší. Vytvořil tedy jakýsi malý kojenecký ústav, kde bylo umístěno několik kojenců. Chůvám bylo

nakázáno, aby o děti pečovaly, ale nepromluvily na ně ani slova. Experiment skočil tragicky. Všechny děti zemřely dříve, než dosáhly věku, kdy by měly mluvit. A starý kronikář k tomu dodává, že se tak stalo proto, že tyto děti nemohly žít bez mateřského mazlení, radostného výrazu obličeje, milých slovíček svých pěstounek a bez písniček, které ženy zpívají, když ukládají děti k spánku. (Matějček, 1981)

První útulek opuštěné mládeže byl patrně zřízen v Cařihradě již v roce 335, první nalezinec v Miláně roku 787 péčí biskupa Dattea. Podobné ústavy vznikly pak v Sieně, v Padově, v Montpellier a v dalších městech. Papež Inocenc III. zřídil v roce 1198 při nemocnici Svatého ducha v Římě nalezinec vybavený zvláštním otáčecím zařízením, zvaným tornu, které se později stalo pověstným. Byla to vlastně schránka ve zdi kláštera, do které bylo možno vložit dítě jen do určité velikosti a otočením schránky je dopravit dovnitř pod ochranu světce, jemuž byl kostel zasvěcen. Měly se tak zachránit děti, které by jinak již svou pouhou existencí vedly své nešťastné matky k tomu, aby se jich hříšně zbavily. Takto je mohly odložit třeba i v noci a zůstat nepoznány. Torno se pak všeobecně rozšířilo a ještě císař Napoleon I. v roce 1811 dal příkaz, aby takto vybavené nalezince byly zřízeny ve všech francouzských departmentech. Ale bohužel stále častěji bylo tornu zneužíváno.

Dobročinné ústavy zřizované při středověkých kláštřích nepřijímaly jen děti opuštěné a nalezené, ale všechny osoby, jimž bylo nutno poskytnout milosrdnou ochranu, tedy i nemocné, neduživé, stářím sešlé atd. Teprve postupně, zvláště v období reformace, se vyčlenily samostatné nalezince, sirotčince a dětské ústavy. (Matějček, 1981)

3.3 Dítě a sociální služby v novověku

Schránky (torna) zabudované do zdí klášterů, které byly zřízeny ve středověku, se zachovaly i v novověku. Torno se všeobecně rozšířilo a ještě císař Napoleon I. v roce 1811 dal příkaz, aby takto vybavené nalezince byly zřízeny ve všech francouzských departmentech. Ale bohužel stále častěji bylo tornu zneužíváno. Své děti tam odkládaly i manželé, kteří by mohli dítě dobře vychovávat. Koncem 19. století již byla torna v úpadku a roku 1939 bylo zavřeno poslední tornu v jednom sirotčinci ve Varšavě.

Ke konci roku 1863 došlo k vydání říšského zákona domovského č. 105 říšského zákoníku. Tento zákon byl jedním z prvních opatření veřejné správy ve prospěch sociálně

slabých jedinců a vymezuje chudinskou péči poměrně široce, např. léčení chudých včetně léčení v nemocnicích, výživa a výchov dětí chudých obecních příslušníků, zařízení pro nápravu zanedbané mládeže. (Matějček, 1981)

Jak Monatová (1996) uvádí, v Českých zemích byl zřízen první městský útulek pro chudé děti a mládež v roce 1886 v Praze na Vyšehradě. Podle pražského vzoru se rozšiřovaly útulky pro ubohé děti i na českém venkově. Útulky měly podobný význam jako dnešní družiny. Tyto venkovské útulky měly především sociální funkci, výchova nebyla prvořadým úkolem. Děti si mohly v útulku vypracovávat domácí úkoly, věnovaly se ručním pracím přiměřených jejich věku a byli jinak vhodně zabavováni po dobu, kdy byli jejich rodiče v práci. Účelem bylo připravit mládež na budoucí řemeslné práce a na dělnické profese. Organizační řád z roku 1907 ustanovoval útulky i nadále hlavně jako sociální zařízení, financovala je pražská obec a různé charitativní, zvláště církevní instituce.

Jelikož do této doby leželo břemeno chudinské péče na domovských obcích, začaly se koncem 19. století se vyvíjet snahy o zlepšení systému a přesunutí chudinské péče na vyšší útvary veřejné správy. Určité řešení při poskytoval zákon č. 62/1901 ř. z., jež poskytl základ k vytvoření zemských sirotčích fondů tím, že část přebytků sirotčích pokladen použil k zaopatření a výchově dětí osiřelých, opuštěných a zanedbaných. Sirotčí pokladny byly instituty zřízené při okresních soudech a ukládaly se zde hotové peníze nezletilých sirotků, a tak vznikly sirotčí fondy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díky finančním prostředkům z těchto pokladen byly vybudovány základy soustavné péče o děti osiřelé a opuštěné. Souběžně s chudinskou péčí se rozvíjela aktivita dobrovolných organizací a institucí pro péči o mládež. Schopné osoby se začaly seskupovat do skupin a spolupracovaly se samosprávnými orgány při poskytování pomoci osiřelým a opuštěným dětem. Roku 1904 tak vznikly okresní komise pro péči o mládež. Měly na starosti rozdělení příspěvků ze sirotčího fondu a ze sbírek přidělovaly šatstvo a obuv. V roce 1908 byla vytvořena Česká zemská komise pro péči o mládež při Zemské školní radě. (Novotná, 2000)

První světová válka znamenala pro instituci péče o mládež mnoho nesnadných úkolů. Válka zapříčila, že hodně dětí ztratilo rodiče, trpěly nouzí a hladem, což ohrožovalo jejich zdravý růst. Mnohé z dětí byly také zdravotně postižené nebo morálně narušené. I v této

těžké době však Česká zemská komise otvírala několik ústavů ročně, kde mohly být děti umístěny.

4 SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ OD VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU DO ROKU 1989

Ochrana dětí, které se z různých důvodů, zejména však pro objektivní nebo subjektivní příčiny na straně rodičů, ocitají v situacích ohrožujících jejich výchovu, zdraví a příznivý vývoj, byla předmětem státního zájmu již od počátku vzniku samostatného československého státu a našla také výraz v právních úpravách přijímaných již ve 20. letech. Již v tomto období orgány státní moci zajišťovaly ochranu dětí v tzv. cizí péči, tj. dětí, jež se nalézaly v jiné péči než rodičovské, a to jak u fyzických osob, tak v ústavech. Dozor tehdy příslušel soudům majícím pravomoc ve věcech poručenských, okresním péčím o mládež a zemským úřadům. Další vývoj ochrany dětí byl na našem území poznamenán změnou společenských podmínek, přičemž do právních úprav začaly též pronikat ideologické vlivy. Řádná výchova dětí v uvědomělé občany připravené přispívat svou prací k prospěchu společnosti byla např. zákonem č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže, označena jako prioritní účel sociálně-právní ochrany.

4.1 Období 1918-1938

Počátky sociálně právní ochrany dětí na našem území začaly vznikat již koncem minulého století a I. československá republika měla vcelku dobře propracovanou právní úpravu týkající se dozoru státu nad ochranou dětí v cizí péči a dětí nemanželských. V prvním desetiletí dvacátého století vznikají instituce, jako Zemský sirotčí fond, Okresní komise pro péči o mládež, a v éře první republiky se tento institucionální systém ještě prohluboval. Už koncem dvacátých let dvacátého století existovalo 220 okresních péčí o mládež (nové označení pro okresní komise) a v každé zemi Zemské ústředí péče o mládež s koordinační úlohou. Zemská ústředí byla později sdružena v Československém svazu péče o mládež se sídlem v Brně. Významné bylo rovněž uzákonění adopce v roce 1928.

Význačnou osobností, působící v období první Československé republiky, byl Tomáš Garigue Masaryk, který se zabýval otázkou sociálních problémů ve výchově dětí, které trpěly chudobou, bídou, nouzí a zamýšlel se na jejich základními životními potřebami, jako je strava, ošacení a bydlení. (Monatová,1996)

V Praze byla zřízena oddělení sociální péče při policejních ředitelstvích po převratu v roce 1919. Tato sociální oddělení policejní byla první soudní instancí pro mladistvé provinilce. Náplní jejich činnosti bylo zadržování a policejní opatření proti mladistvým a nedospělým provinilcům, také udělování důtek, peněžních pokut, eventuálně také prováděly policejní zavření, vyhoštění z policejního obvodu a ochranný dozor.

V roce 1921 byl vydán zákon č. 256 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Výkonným orgánem byla česká zemská péče o mládež a prováděla právní ochranu mládeže, statistiku a evidenci, péči o matky, kojence a batolata, péči rodinnou o normální mládež, péči o dorost, péči o mládež abnormální, zemskou prázdninovou péči a zřizovala ústavy léčebné, sirotčince a vychovatelny. (Štampach, 1933)

Sociální péče policejní nestačila vykonávat vedle ochranného dozoru i všechny své ostatní povinnosti, např. psychologicky a pedagogicky spolupracovat se školou, vychovatelnu nebo jinými výchovnými činiteli sociálními. A učitelé nemohli provádět kromě svých výchovných a vyučovacích povinností i policejní službu. Proto vznikly pedagogické stráže, což byly dobrovolné sbory, které se odlišovaly od dosud existujících sborů důvěrníků dobrovolné péče a Úřadoven při soudech mládeže. Dobrovolné sbory pedagogické stráže spolupracovaly se sociální péčí policejních úřadů, s okresními péčemi a zemskými péčemi o mládež. Pedagogická stráž zachraňovala dítě před svody nemravné reklamy biografů a knihkupců nebo novinářských stánků. Dohlíželi, aby mládež nebyla ohrožována politickými štvanicemi, nevhodnou četbou novin a zakročovala, když bylo dítě vykořisťováno rodinou, pěstouny a podobně. Pedagogická stráž prováděla ve spolupráci s ostatními institucemi podrobný soupis potulné, toulavé, tulácké, ohrožené a provinilé mládeže. V ČSR bylo v té době značné množství žebráků a tuláků. Žil zde také velký počet osob závislých, neschopných výdělečné činnosti. A proto potřebovaly veřejnou nebo dobrovolnou charitativní péči. Bylo mezi nimi i mnoho dětí. (Štampach, 1933)

Ženevská Deklarace práv dítěte, kterou přijalo Shromáždění Společnosti národů v roce 1924, byla prvním mezinárodním dokumentem, který se vztahoval k právnímu postavení dítěte ve společnosti, včetně závazků zúčastněných států poskytnout dítěti potřebnou ochranu. (Monatová, 1996)

4.2 Období 1939-1945

Nadějný rozmach činností v oblasti péče o opuštěné a potřebné děti ukončila mnichovská dohoda na podzim roku 1938, díky které došlo k odtržení téměř jedné třetiny našich historických zemí, což samozřejmě také narušilo péči o mládež. Množství českých dětí bylo nuceno zůstat na území zabraném Německem, velký počet dětí spolu se svými rodiči uprchlo do vnitrozemí. Do vnitrozemí se také podařilo během několika dnů přemístit děti z dětských domovů a jiných ústavů, které se nacházely na zabraném území. Díky tomu bylo potřeba zajistit mnoha rodinám a dětem uprchlíků ochranu před zimou, což v době okupace nebylo vůbec jednoduché. Zemská ústředí a Okresní péče o mládež v okupačním období sice nadále působily, měly však omezené možnosti a systém ochrany dětí se dále nerozvíjel. Na podzim 1938 bylo zrušeno české školství. České děti mohly navštěvovat pouze německé obecné a měšťanské školy, případně se vyučit řemeslu. (Novotná, 2000)

Ve své činnosti byl kvůli druhé světové válce do jisté míry omezen i brněnský Svaz Charity. Vznikly ovšem nové úkoly, které bylo třeba řešit, jako např. pomoc uprchlíkům a dětem, které přišly za války o rodiče. Svaz charity se také staral o ústavní péči, zakládal a podporoval sociálně charitativní ústavy. Největší snahou bylo zachytit co nejvíce dětí osiřelých a zanedbaných a umístit je do ústavů, kde by se jim dostalo řádné výchovy a zajištění. V celé diecézi existovalo 42 ústavů, které Charita podporovala, byly to dětské opatrovny, sirotčince, ústavy pro studující mládež, nevidomé a slabomyslné, starobince, chorobince, učňovský domov, ozdravovny, nemocnice a ústavy zprostředkování práce.

Po jednání s prezidentem Háchou v noci z 14. na 15 března 1939 odjel Adolf Hitler do Prahy. Na Pražském hradě byl pak 16. března vydán Hitlerův výnos o zřízení tzv. Protektorátu Čechy a Morava č. 75/1939 Sb. Aby mohl nacistický totalitní režim lépe kontrolovat dobročinnou a sociální péči, bylo pro celý Protektorát zřízeno Národní ústředí sociální a zdravotní péče v Praze, v němž byly obsáhlé jak všechny složky katolické Charity, tak také ostatní dobročinné organizace. V roce 1942 vznikla na základě výnosu ministra Moravce Sociální pomoc v Protektorátu Čechy a Morava. Jejím úkolem bylo koncentrovat českou dobrovolnou sociální péči a prostředky k ní potřebné. Stávající dobročinné organizace zůstaly zachovány, byla však vybudována rozsáhlá síť pověřenců a jejich spolupracovníků. Sociální pomoc chtěla převzít zejména ústavy pečující o mládež

a podřídit je nově založenému Kuratoriu pro výchovu mládeže. Přes všechny potíže Charita uhájila své postavení a pomáhala tam, kde to považovala za nezbytné. Její činnost bohužel podstatně omezil až komunistický režim, který právě sbíral síly k rozhodujícímu úderu. Co se nepodařilo nacistům, to bohužel dokázali komunisté. (<http://dchbrno.caritas.cz>)

Během nacistické okupace, ale i před ní, se dětem snažil pomoci také Přemysl Pitter. Přemysl Pitter je významnou osobností v oblasti pedagogické a sociální. Byl činný v mnoha organizacích a pacifistických hnutích, v roce 1920 založil například hnutí pro duchovní a společenskou obnovu Nový Jeruzalém. Byl členem Ligy pro lidská práva, předsedou mírového výboru a členem Akademické YMCA a působil v Internacionále odpůrců války. Pitterova praktická sociální pomoc se projevila vybudováním ozdravovny v Mýtě u Rokycan, kde děti vychovával k čistému lidství. V roce 1923 otevřel Přemysl Pitter pro děti tzv. Milíčův dům v Praze na Žižkově a věnoval se zde mimoškolní práci s dětmi. Milíčův dům, který se původně nazýval Domov mládeže bez přístřeší, ukrýval za nacistické okupace židovské děti, aby nebyly odvezeny do koncentračních táborů. (<http://www.rvp.cz>)

4.3 Období 1945-1989

Po druhé světové válce došlo k zásadním změnám v přístupu k dítěti. K této změně došlo i díky ohromnému rozvoji poznatků jednotlivých disciplín, zvláště ve vývojové a sociální psychologii, pediatrii, sociálních vědách i v sociální práci. Velkou událostí pak bylo, když z pomocné organizace UNRRY, která pomáhala zemím poškozených válkou, vznikl UNICEF. Tento Dětský fond Organizace spojených národů vznikl 11. prosince 1946 jako reakce na utrpení dětí po 2. světové válce a převzal veškerou iniciativu v mezinárodní pomoci nejvíce ohroženým dětem.

V českých zemích měly po druhé světové válce změny ve státní správě a vznik národních výborů mimo jiné za následek organizační změny v sociální oblasti. Všechny dosavadní spolky péče o mládež byly zrušeny zákonem č. 48/1947 Sb. o organizaci péče o mládež. Taktéž bylo vydáno prováděcí nařízení č. 202/1947 Sb., které řešilo personální zabezpečení nově vznikajícího systému i převzetí dosavadních zařízení péče o mládež. Úkoly péče o mládež přešly podle tohoto zákona na okresní a zemské národní výbory. Vládní nařízení vymezilo působnost takto vzniklých orgánů. Na základě zákona č. 74/1951 Sb. se změnilo ministerstvo práce a sociální péče na ministerstvo

pracovních sil a řízení agendy péče o děti a mládež bylo převedeno do působnosti tehdejšího ministerstva školství, věd a umění. Úkoly péče o mládež pak byly rozděleny mezi ministerstvo školství, věd a umění, ministerstvo spravedlnosti, ministerstvo zdravotnictví, ministerstvo vnitra a Státní úřad sociálního zabezpečení. Podstatná změna přišla až se zákonem č. 265/1949 Sb. o právu rodinném. Tento zákon ve spojitosti s rodičovskou mocí požadoval, aby byla vykonávána tak, jak to vyžaduje zájem dětí i prospěch společnosti. Zároveň také nabízel rodičům pomoc státu, popřípadě úřadů, vyžadoval-li to zájem řádného výkonu rodičovské moci.

Později se národní shromáždění usneslo na zákoně o sociálně právní ochraně mládeže, který byl publikován ve Sbírce zákonů pod číslem 69/1952. Tento zákon zabezpečoval řádnou výchovu všech dětí v uvědomělé občany republiky, připravené přispívat svou prací k prospěchu společnosti. Tehdejší definice sociálně právní ochrany mládeže zahrnovala všechny dosud známé případy, náhradní péči o děti typu hromadného poručení, ochranu dětí, které nejsou v péči rodičů a dále měla spočívat v činnosti poradní a pomocné. Sociálně právní ochranu zajišťovaly úřadovny ochrany mládeže a vykonávaly především hromadné opatrovnictví a poručení, poskytovaly zvláštní ochranu dětem, které nebyly v péči rodičů a činnost porodní a pomocnou. Osobní obsazení úřadovny tvořili hromadní poručníci a sociální pracovníci. (Veselá, 2003)

Dne 20. 11. 1959 byla přijata Valným shromážděním Organizace spojených národů nová mezinárodní právní norma týkající se dětí, a to Deklarace o právech dítěte. Tento dokument měl specifický význam i pro nás, ovlivnil totiž připravovaný zákon o rodině. Vydání zákona č. 94/1963 Sb. znamenalo podstatnou změnu v oblasti sociálně právní ochrany mládeže. Ten nově zahrnoval i tuto problematiku do předmětu své úpravy. Tím byly derivovány dosavadní právní předpisy upravující problematiku sociálně právní ochrany mládeže. Zákon o rodině z roku 1963 se v článku V zmiňoval o péči společnosti při výchově dětí a uspokojování jejich hmotných a kulturních potřeb. Také se zmiňoval o možnostech zásahů státu do výkonu práv a povinností rodičů. Tento zákon též otevřel možnosti znovuzavedení pěstounské péče, která byla u nás z ideologických a politických důvodů v roce 1951 zrušena. (Novotná, 2000)

Podle Dunovského (1979) vytvářel socialismus nové podmínky pro rozvoj společnosti, kde po vyřešení základních politických a ekonomických předpokladů rozvoje socialistického státu vystupovaly do popředí zájmu problémy spadající do oblasti péče

o člověka. Proto se sociální politika v nových podmínkách mění. Cílem sociální politiky je odstranění sociálních nerovností a zajištění sociální jistoty pro všechny. Sociální politika se zaměřuje na řešení sociálních problémů. Prvořadým úkolem sociální politiky je péče o dítě. V Ústavě ČSSR je zdůrazněn základní požadavek komplexnosti péče i její preference v rámci sociální politiky státu. Péče o rozvoj nové generace je společnou úlohou rodiny i všech institucí státních i společenských. Cílem celospolečenské péče o dítě je realizovat nejlepší uplatnění pro každé dítě ve společnosti za okolností, daných jeho obecnými i zvláštními situacemi, a tím také pomoci naplnit jeho práva. Celospolečenskou péči o dítě lze rozdělit do dvou okruhů, a to na péči obecnou a zvláštní, které se mohou překrývat. Celospolečenská péče obecná se zabývá problematikou vyplývající ze společenského postavení a potřeb každého dítěte, z problémů vývoje a začleňování do společnosti. Zatímco celospolečenská péče zvláštní se zabývá problematikou vycházející ze situace dítěte, které potřebuje mimořádnou péči a pozornost společnosti. Jde o děti ohrožené či poškozené, s nejrůznějšími deprivacemi či maladaptacemi.

Nepříznivé důsledky socialistického pojetí ochrany dětí lze shrnout do následujících bodů: podkopávání rodiny, preference kolektivní výchovy, podcenění citové výchovy, nízká kvalifikace sociálních pracovníků.

4.3.1 Sociálně právní opatření v péči o dítě

V roce 1975 bylo nově stanoveno zákonodárství v oblasti sociálního zabezpečení, čímž byla rozvinuta ucelená právní úprava sociální péče, v jejíž náplni má své místo i péče o rodinu a děti. Podle ustanovení § 80 zák. č. 121/1975 Sb. je sociální péče definována jako pomoc státu občanům, kteří jsou v nepříznivé životní situaci a nemohou ji překonat bez pomoci společnosti, občanům, jejichž životní potřeby nejsou nijak zajištěny, a občanům, kteří potřebují péči vzhledem ke své zvláštní životní situaci. Sociální péče zahrnuje služby a dávky. Mezi služby se zahrnuje v oblasti péče o rodinu a děti výchovná a poradenská činnost, také sociálně právní ochrana, pečovatelská služba, péče o občany se změněnou pracovní schopností a péče v účelových zařízeních a v ústavech sociální péče. Mezi dávky náleží věcná pomoc a peněžité příspěvky. (Stolínová, 1979)

V oblasti péče o rodinu a děti působily národní výbory. Jejich působnost vymezilo ustanovení § 13 zákona č. 129/1975 jako soustavnou činnost zaměřenou na vytváření příznivých podmínek umožňujících nebo usnadňujících rodičům řádný výkon péče o děti.

Národní výbory dohlížely na to, aby byly děti chráněny před újmami a mladiství před škodlivými vlivy. Jak Stolínová (1979) uvádí, v odborech sociálních věcí a zdravotnictví Okresního národního výboru bylo zřízeno oddělení péče o děti a v odborech sociálních věcí a pracovních sil Krajského národního výboru vznikla funkce krajských inspektorů péče o děti. Pro sociální oblast byla taktéž zřízena komise péče o rodinu a děti, jejíž působnost byla určena v ustanovení § 18 zák. č. 129/1975 Sb.

Pro poskytování sociálních služeb byla určena příslušná zařízení. Byly to zejména zvláštní zařízení pěstounské péče, manželské a předmanželské poradny, domovy pro matky s dětmi a ústavy sociální péče. Aby činnost těchto zařízení byla zkoordinována, sdružovaly se zařízení sociálních služeb v okresech do jednotného okresního celku, a to do okresního ústavu sociálních služeb. (Stolínová, 1979)

4.3.2 Základní sociální služby

Jednou ze stěžejních služeb byla výchovná a poradenská činnost, kterou poskytoval Okresní národní výbor. Zabezpečoval výchovu mladých občanů k manželství a odpovědnému rodičovství. Mimořádná péče byla věnována rodinám ohroženým a ve ztížených podmínkách, a dále dětem s narušenou výchovou.

Další důležitou činností byla pečovatelská služba pro rodiny a děti. Cílem této služby bylo poskytnout rodinám pomoc při péči o děti a při vedení domácnosti, pokud to rodina dočasně nemůže obstarat sama. Podle ustanovení § 28 vyhl. č. 130/1975 Sb. jsou to případy, kdy se v rodině vyskytla nemoc, rekonvalescence, úmrtí, jiné náhlé odloučení jednoho nebo obou rodičů. Poskytování služby se zajišťuje s pomocí pečovatelek z povolání nebo dobrovolných pracovníků pečovatelské služby, vyškolených v kursech Československého červeného kříže. Byly též zřízeny tzv. domovy pro matky s dětmi, kde bylo poskytnuto ubytování, výchovná a poradenská činnost, popřípadě i jiné služby, matkám s malými dětmi, které se ocitly v mimořádně obtížné situaci. (Stolínová, 1979)

K dílčím změnám a upřesněním působnosti národních výborů v sociální oblasti došlo v roce 1982 a 1983 v souvislosti s organizačními změnami národních výborů. Novou právní úpravu pak přinesl zákon České národní rady č. 114/1988 Sb. o působnosti orgánů Československé republiky v sociálním zabezpečení. (Veselá, 2003)

V roce 1988 byly přijaty předpisy o sociálním zabezpečení, jako např. zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, zákon České národní rady č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů v sociálním zabezpečení, které v podstatě zachovaly stav ustálený od 60. let, tj. zmínily pouze sociálně právní ochranu jako službu sociální péče, navazující zejména na úpravu obsaženou v zákoně o rodině, a to zejména v oblasti výkonu opatrovnickví, poskytování zvláštní péče dětem vyrůstajícím mimo vlastní rodinu, výchovně-poradenské péče, ukládání výchovných opatření a činnosti směřující ke zprostředkování náhradní rodinné péče o děti.

Tento stav charakterizovaný tím, že činnost státních orgánů směřujících k ochraně dětí v tradičně vymezených situacích upravoval v podstatě pouze zákon o rodině a z hlediska kompetenčního předpisy o sociálním zabezpečení, byl dlouhodobě hodnocen jako neuspokojivý. Neodpovídal potřebné úrovni ochrany dítěte zejména v souvislosti s novými společenskými jevy, hlavně ohrožením dětí novým spektrem negativních vlivů a jevů (násilí, různé formy závislostí apod.). (Novotná, 2001)

Dne 20.11.1989 v New Yorku byla valným shromážděním Organizace spojených národů přijata mezinárodní Úmluva o právech dítěte. Tato Úmluva je považována za jeden z nejvýznamnějších historických dokumentů o kulturní úrovni lidstva ve vztahu k dětem.

5 SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ V SOUČASNOSTI

Sociálně-právní ochrana dětí má v České republice dlouholetou tradici a lze říci, že i dobrou úroveň, nikoliv však takovou, aby nebylo co zlepšovat. V posledních dvou desetiletích došlo k několika reformám v sociální oblasti. Některé z reforem byly velmi zásadní pro sociálně-právní ochranu dětí, a proto bych je zde chtěla zmínit.

Po roce 1989 nastaly v naší republice zásadní změny, a to jak v oblasti politické a ekonomické, tak v oblasti sociální. O potřebě vytvořit nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí se hovořilo na počátku 90. let již nějakou dobu a současně se diskutovalo nad jeho obsahem. Na počátku roku 1995 vláda uložila vypracovat návrh zásad zákona o sociálně-právní ochraně dětí, které byly zpracovány v návaznosti na nové zásady rodinně-právní novely občanského zákoníku. V důsledku politických změn však projednávání zásad obou připravených zákonů bylo zpožděno a později u rodinně-právní novely občanského zákoníku zastaveno. Protože sociálně-právní ochrana dětí byla a je v mnohém upravena v zákoně o rodině a výkon sociálně-právní ochrany je úzce spojen s tímto zákonem, nebylo možné pokračovat na této nové právní úpravě, aniž byly známy záměry právní úpravy rodinného práva. Přes různá zpoždění byl návrh zákona o sociálně-právní ochraně dětí přijat Parlamentem ČR 9. 12. 1999 a uveřejněn ve Sbírce zákonů v částce 111/99. (Novotná, 1999)

Od 1. ledna 2003 se v celém rozsahu realizovala reforma veřejné správy, která se výrazně dotkla také sociální oblasti, a to především státní sociální podpory, sociální péče a sociálně právní ochrany dětí.

V sociálně-právní ochraně dětí přešla podle zákona č. 320/2002 Sb. působnost okresních úřadů na tomto úseku k 1. 1. 2003 na obce s rozšířenou působností a jejich obecní úřady působí jako orgány sociálně-právní ochrany dětí. Mezi nejdůležitější činnosti, které obecní úřady obcí s rozšířenou působností okresních úřadů k 1. 1. 2003 převzaly, patří zejména:

- Realizace opatření na ochranu dětí, což znamená podávání návrhů soudům na omezení, zbavení nebo pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy atd.
- Rozhodování o svěřením dítěte do péče budoucích osvojitelů a do péče osob, které mají zájem stát se pěstouny atd.

- Výkon vymezených činností v procesu zprostředkování osvojení a pěstounské péče.
- Zajišťování poradenské činnosti.
- Sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy.
- Plnění stanovených úkolů v trestním a přestupkovém řízení proti mladistvému.
- Plnění stanovených úkolů v rámci péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost, zejména o děti ohrožené sociálně patologickými jevy.

Pokud obecní úřad s rozšířenou působností nebude řádně plnit své povinnosti v rámci výkonu přenesené působnosti, bude podle novelizovaného znění zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, mít ministerstvo vnitra po projednání s věcně příslušným ministerstvem pravomoc rozhodnout, že přenesenou působnost nebo její část bude místo tohoto obecního úřadu vykonávat jiný obecní úřad obce s rozšířenou působností. (Novotná, 2002)

Dne 1. června 2006 vešla v účinnost novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která mění zákon č. 359/1999 Sb. Zákon upravuje velmi citlivou oblast lidského žití, a proto byl postaven na zásadách výše zmíněných dokumentů. Těmito zásadami jsou:

- odpovědnost státu za ochranu dětí před tělesným nebo duševním násilím, za ochranu jejich zdravého fyzického, psychického a mravního vývoje při plném respektování rodičů jako nositelů rodičovské zodpovědnosti, nejsou-li práva nebo vývoj dítěte ohroženy
- orgány s obecnou odpovědností za ochranu práv a zájmů dětí jsou soudy a orgány sociálně-právní ochrany dětí určené zákonem
- vůdčím principem ochrany dětí je preventivní působení, jímž se má předcházet poruchám rodinných vztahů, jsou-li zasaženy tak, že ohrožují zdravý a příznivý vývoj dítěte
- ochrana dětí před sociálně patologickými jevy
- nová koncepce sledování vývoje dětí žijících mimo vlastní rodinu
- vymezení pravidel pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče
- ucelená formulace pravidel pro spolupráci s cizinou ve věcech sociálně-právní ochrany dětí s cizím prvkem a zajištění potřebné návaznosti na Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení

- vymezení činností, kterými se podílejí nevládní instituce reprezentované fyzickými a právními osobami na sociálně-právní ochraně dětí (Novotná, 2000)

Novela zákona z roku 2006 prohlubuje ochranu dětí, které jsou na základě žádosti rodičů opakovaně umístovány do kojeneckých ústavů, dětských domovů a dalších zařízení, a dětí ohrožovaných násilím mezi rodiči nebo jinými fyzickými osobami. Novela také posiluje práci s biologickou rodinou a umožňuje tak dítěti zachování rodinného prostředí. Zákon zakotvuje možnost svěřit dítě na přechodnou dobu do pěstounské péče, a to zejména v případech, kdy dítěti v rodině nejsou zajištěny potřebné podmínky. Mělo by jít o dobu, než rodiče vyřeší své problémy a dítě se tak bude moci relativně brzy vrátit zpět do rodiny.

Novela pamatuje i na děti, které žijí v zařízeních ústavní výchovy. Podle nové právní úpravy budou muset orgány sociálně-právní ochrany pravidelně spolupracovat s rodiči těchto dětí i po jejich odebrání z rodiny. To by mělo především pomoci řešit sociální situaci rodiny a umožnit tak dítěti jeho návrat domů. Návrh vychází ze zásady, že primárním zájmem dítěte je žít s vlastními rodiči, popřípadě s blízkými osobami.

Právní úprava zvyšuje ochranu dětí také tím, že lékařům, kteří budou mít podezření na týrání či zneužívání dítěte nebo zanedbávání péče, stanoví povinnost zajistit záznam o vzniku úrazu, který provede osoba doprovázející dítě nebo přímo dítě samo. Pokud nebude charakter zranění odpovídat popisu úrazu uvedenému v záznamu, bude muset lékař zaslat záznam příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí. (Novotná, 2006)

Zákon také poprvé řeší možnost, aby v oblasti péče o děti a rodinu, konkrétně v sociálně-právní ochraně dětí, působily také nestátní subjekty, které však musí mít k zákonem vymezeným činnostem pověření Ministerstva práce a sociálních věcí. Pověření k působení v sociálně-právní ochraně lze vydat jen na činnosti, které zákon vymezí v ustanovení § 48.

Velmi výraznou změnou prošlo ustanovení § 53 odst. 1 zákona, které obsahuje povinnost zachovávat povinnou mlčenlivost, upravenou zvláštními právními předpisy. Do novely zákona z roku 2000 je vloženo prolomení povinné mlčenlivosti. Té se nelze dovolávat, jestliže mají být sděleny údaje o podezření z týrání či zneužívání dítěte nebo ze zanedbávání péče o něj. Důvodem této právní úpravy je skutečnost, že zejména v těchto

případech dochází k ubližování dětem a poškozování práv dítěte tím nejhrubším způsobem, a orgány sociálně právní ochrany se o tom dozvídají pozdě. (Novotná, 2001)

Najít rovnováhu mezi zájem dítěte a právy a povinnostmi jeho rodičů je někdy složité a obtížné, nemělo by to však odradit příslušné orgány sociálně-právní ochrany a soudy od konání v případech, kdy je ohrožen život a zdraví dítěte, které je dostatečným důvodem pro zásah do rodičovských práv.

Sociálně- právní ochranu a v rámci ní sociální práci za účelem sanace rodin je třeba uskutečňovat nejen v rámci zákona, který musí upravovat dostatek nástrojů řešení, ale také s dostatečným počtem erudovaných sociálních pracovníků.

Sociální práce je velice náročná činnost, a to nejen na odbornost sociálních pracovníků, ale i na jejich psychiku a časové možnosti. I když úsilí sociálních pracovníků v řadě případů neodpovídá výsledku, je třeba si uvědomit, že i sebemenší úspěch u klienta a jeho rodiny je úspěchem, který možná v konečném výsledku bude řešením. To sociální pracovníci vědí a záleží na vedení obecních a krajských úřadů, jaké jim vytvoří podmínky pro jejich náročnou práci stanovenou novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí. (Novotná, 2006)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 PROJEKT VÝZKUMU

6.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zpracovat případové studie analýzou dokumentů dětí, které byly v péči sociálně-právní ochrany, z těchto studií pak vyvodit kde konkrétně byla porušena dětská práva.

Dílčím cílem výzkumu je zjistit:

- a) Jak je sociálně-právní ochrana dětí u nás v současnosti korigována.
- b) Jak se vyvíjel pohled na dítě a jeho ochranu v historickém kontextu.

6.2 Metody výzkumu

Pro svou bakalářskou práci jsem zvolila případové studie a jako doplnění strukturovaný rozhovor se sociálními pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany v Hodoníně.

6.2.1 Metody sběru dat

Údaje ke zpracování případových studií jsem získala na oddělení sociálně-právní ochrany, kde mi bylo umožněno prostudovat si spisy klientů a na základě toho jsem zpracovala kasuistiky.

Pro strukturovaný rozhovor jsem vytvořila několik otázek vztahujících se k práci v oboru sociálně-právní ochrany dětí. Pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany v Hodoníně jsem položila šest otázek.

6.3 Podmínky výzkumu

Charakteristika vzorku zkoumaných osob

Údaje potřebné ke zpracování případových studií jsem získala na oddělení sociálně-právní ochrany v Hodoníně. Na tomto oddělení jsem v lednu 2008 vykonávala školní praxi a byl mi umožněn přístup ke spisům klientů, kde jsem získala potřebné informace. Osobně jsem se s osobami, o kterých jsem kasuistiky psala, nesetkala, k účelům mého výzkumu to nebylo nutné.

Další část mého výzkumu, strukturovaný rozhovor, se uskutečnil v dubnu 2008. Tento rozhovor jsem realizovala proto, že mě zajímal názory sociálních pracovníků na dnešní podobu sociálně-právní ochrany dětí. Výsledky rozhovoru se samozřejmě nedají aplikovat na ostatní oddělení sociálně-právní ochrany v České republice. Rozhovor jsem provedla pouze na oddělení v Hodoníně, kde jsem díky školní praxi detailně poznala chod oddělení. Rozhovor jsem uskutečnila se třemi pracovníky tohoto oddělení, seznámila jsem je s účelem, pro jaký jsem rozhovor pořizovala. Všechny pracovníce ochotně spolupracovaly. S každou pracovnící jsem mluvila individuálně v její kanceláři, kde jsem jí postupně položila své otázky, odpovědi jsem si zaznamenávala písemně.

6.3.1 Výzkumný rozhovor

Otázky rozhovoru

1. Jak dlouho pracujete na oddělení sociálně-právní ochrany dětí?
2. S jakými případy se nejčastěji setkáváte?
3. Jaký máte názor na současný zákon o SPO?
4. Chtěla byste něco na tomto zákonu změnit?
5. S jakými organizacemi v nestátním sektoru pracujete nejčastěji?
6. Jaká je spolupráce s těmito organizacemi?

Záznam rozhovoru

Mgr. Pavla Svobodová

Sociální pracovníce

1. 27 let
2. Často řeším stanovení dohledu nad dítětem při rozvodovém řízení.
3. V zásadě jsem s ním spokojena.
4. Ráda bych, kdyby sociální pracovníce měly větší pravomoci. Je na nás kladena velká zodpovědnost, ale naše pravomoci tomu neodpovídají.
5. Azylový dům pro matky s dětmi v Hodoníně, SPONDEA, Klokánek.
6. Spolupráce s nimi je výborná, nikdy jsem neměla větší problém.

Bc. Jana Janulíková

Sociální pracovnice, vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí

1. 4 roky
2. Většinou se zabývám úpravou styku dětí s rodiči, prarodiči.
3. Nemám k němu žádné výhrady.
4. Nic bych neměnila, spíše mám připomínky k materiálním podmínkám, které na oddělení máme.
5. Psychocentrum Domeček v Hodoníně, Azylový dům pro matky s dětmi v Hodoníně, SPONDEA, Intervenční centrum pro ohrožené děti.
6. Nemohu si stěžovat, vždy si vyjdeme navzájem vstříc.

Martina Prokopová

Kurátorka pro mládež, studuje sociální pedagogiku na UTB

1. 3 roky
2. Nejčastěji se setkávám se záškoláctvím a krádežemi.
3. Při své práci spíše pracuji se zákonem č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže. Jinak se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí souhlasím.
4. Nemám k němu žádné námitky. Spíše bych vytkla materiální a technické vybavení našeho oddělení a bylo by dobré, kdyby se zvýšil počet sociálních pracovníků na našem oddělení.
5. K-centrum Hodonín, Oblastní charita, soukromé ordinace lékařů, Pedagogicko-psychologická poradna Hodonín, Linka důvěry.
6. Nikdy jsem s těmito organizacemi neměla větší problémy.

6.3.2 Případové studie

Z důvodu ochrany osobních údajů (zákon č. 101/2000 Sb.) nejsou v následujících případových studiích uváděna plná jména, pouze začáteční písmena, rovněž jsou zde vynechány všechny místní údaje a jiné data, která by mohla vést k identifikaci případu.

Případová studie č. 1

Jedná se o případ chlapce, který se narodil rodičům, kteří žili na území Slovenské republiky a rodina měla slovenské občanství. Otec nezletilého v roce 2005 odešel do České republiky za prací a domů na Slovensko jezdil převážně o víkendech. Pan W. měl lukrativní zaměstnání a po nějakém čase si v ČR našel přítelkyni a rozhodl se zůstat natrvalo v ČR a se svojí manželkou se chtěl rozvést. U slovenského soudu podal

návrh na rozvod manželství a matka návrh na úpravu poměrů k nezletilému R.W. Soud svěřil nezletilého do péče matky, otcí stanovil výživné a rozhodl o tom, jak se otec bude se svým synem stýkat. Rozsudek nabyl právní moci 2.7.2006. Matka se snažila svému synovi vycházet vstříc, aby mohl co nejčastěji svého otce vidět. V letních měsících roku 2006, byl nezletilý R.W. u svého otce na prázdninách, strávil u něho téměř celé dva měsíce. R se z návštěvy u svého otce nevrátil, napsal matce, že zůstává u svého otce a v ČR se již přihlásil do školy. V září 2006 se obrátila matka nezletilého na slovenský úřad pro mezinárodní právní ochranu dětí o pomoc, při navrácení syna zpět. Úřady obou států se snažily mezi sebou spolupracovat a přimět rodiče, aby se mezi sebou dohodly.

K dohodě rodičů nedošlo. Otec 29.9.2006 podal u slovenského soudu návrh na vydání předběžného opatření, o svěření syna do své výchovy, což bylo soudem zamítnuto. Matka prostřednictvím úřadu pro mezinárodněprávní ochranu podala soudu návrh na navrácení syna do jeho původního bydliště. Dne 17.1.2007 proběhlo u okresního soudu ve Vyškově soudní jednání, ve věci navrácení nezletilého zpět na Slovensko do výchovy k matce, kdy účastníky soudu byli osobně matka, otec, nezletilý, zástupce Úřadu mezinárodněprávní ochrany dětí a místně příslušný orgán sociálně právní ochrany dětí. Byly vyslechnuty všechny strany, přičemž nezletilý uvedl, že chce bydlet u otce, i když původně chtěl bydlet u matky. Dále uvedl, že matka se o něj nestará, nemá u ní psychickou podporu a nemá na něj čas a u otce se rozhodl zůstat sám. Z jednání však také vyplynulo, že otec po celou dobu letních prázdnin svého syna proti matce naváděl. Důvody, které R. uvedl, byly spíše účelové, protože v jiném případě uvedl, že než odjel k otcí na prázdniny, s matkou vycházel dobře a neměl k její péči žádné výhrady.

Soud i přes nesouhlas dítěte vynesl rozsudek o navrácení dítěte na Slovensko, do místa pobytu dítěte, přičemž vzal i v úvahu pravomocný rozsudek slovenského soudu. Na Slovensku proběhne nové řízení ve věcech úpravy poměrů. Otec měl syna do tří dnů od vyhlášení rozsudku předat do péče matky. Svého syna však na Slovensko nezavezl, příslušnému Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí zaslal potvrzení, že po vyhlášení rozsudku u soudu byl na tom psychicky špatně a onemocněl. Nezl. R.W. se i nadále zdržuje na území ČR a otec tak maří rozhodnutí českého soudu. Na Slovensku probíhá v současné době u okresního soudu jednání ve věci návrhu otce na změnu výchovného prostředí, kdy otec žádá o svěření syna do jeho výchovy. Do dnešního dne slovenský soud ve věci nerozhodl, neboť si vyžaduje všechny potřebné zprávy, aby mohl ve věci rozhodnout.

V tomto případě soudy postupovaly v souladu s články Haagské úmluvy o občanskoprávních aspektech o únosu dětí, kdy jak mezinárodní tak i národní úřad sociálně-právní ochrany dětí úzce spolupracovaly.

Případová studie č. 2

Nezl. V. byla po svém narození odložena do kojeneckého ústavu. Rodiče o dceru nejevili zájem. Ve svých čtyřech letech byla nezl. V. adoptována manžely S. Do evidence oddělení sociálně-právní ochrany dětí se nezl. V. dostala v září roku 2003, kdy bylo nahlášeno, že nezl. V. přespala v dětském domově, protože její rodiče byli opilí a ona se jich bála. Toto bylo s rodiči prošetřeno, ti uvedli, že se s nezl. V. nepohodli, a proto utekla. Tvrzení rodičů potvrdili svědkové.

V květnu 2005 našla hlídka Policie ČR nezl. V. opilou na chodníku. Při rozhovoru s rodiči bylo zjištěno, že mají s dcerou velké problémy, nezl. V. utíká často z domova, vrací se nad ránem, někdy není celý víkend doma. Nezl. V. není přístupná žádným domluvám, nerespektuje pravidla stanovené rodiči. Příčiny svých problémů vidí nezl. V. ve svých rodičích, tvrdí že často pijí alkohol. Sociální pracovnice se s rodiči domluvila, že nezl. V. k ní bude docházet jednou týdně na konzultace. Při sezeních nezl. V. slibovala, že se napraví a v rodině a škole je všechno v pořádku. Ovšem rodiče nezl. V. sdělovali, že k žádné nápravě nedošlo, problémy se naopak ještě vystupňovali tím, že se z domu začaly ztrácet peníze a šperky. Rodičům byla několikrát nabídnuta odborná pomoc (pedagogicko-psychologická poradna, Centrum prevence), ale rodiče této možnosti nevyužili.

V červnu 2006 nezl. V. dokončila základní devítiletou školu. Třídní učitelka nezl. hodnotila spíše negativně, nebyla vzorná žákyně, její prospěch se rapidně zhoršil, do školy chodila nepřipravená, nenosila pomůcky. Celkově byla nezl. V. posuzována jako tvrdohlavá, nepřístupná, vzpurná, svým chováním narušovala kolektiv.

Od září 2006 nastoupila nezl. V. na střední odborné učiliště, obor kadeřnice. Problémy v rodině stále trvaly, dokonce se u nezl. V. začalo objevovat sebepoškození a vyhrožovala sebevraždou. Proto bylo rodičům doporučeno navštívit dětského psychiatra. Ten doporučil umístit nezl. do psychiatrické léčebny. Na začátku pobytu se nezl. V. chovala vzorně, později ovšem začala být drzá, neplnila své povinnosti, při vycházce nedodržovala daný čas návratu a měla pozitivní test na marihuanu.

Rodiče uvedli, že po návratu z léčebny se chování nezl. V. ještě zhoršilo. V březnu 2007 byla vyloučena z učiliště, opakovaně totiž porušovala školní řád. Nez. V. byla zařazena do evidence úřadu práce. Situace doma byla stále horší, nezl. V. odcházela i na několik dní, rodičům nesdělovala, kde a s kým se stýká. Při osobním setkání s rodiči nezl. V. jde z matky cítit alkohol, ale matka popírá, že by požila nějaký alkoholický nápoj.

Nezl. V. žádnou práci vzhledem ke svému nízkému věku nenašla, navíc byla vyřazena z evidence úřadu práce. V květnu 2007 byla na taneční zábavě, kde se opila do bezvědomí. V nemocnici u ní bylo nalezeno větší množství marihuany. Byla obviněna z držení nepovolené látky a hrozilo jí trestní řízení. Nezl. V. byla umístěna do diagnostického ústavu. Zde slibovala, že své chování změní, našla si učební obor, kam by mohla v září nastoupit. Bylo domluveno, že pokud bude nezl. V. docházet do školy, bude podmíněně propuštěna z diagnostického ústavu. Tato dohoda netrvala příliš dlouho, nezl. V. chodila do školy první tři dny, pak údajně utekla s nějakým starším mužem. Matka si přišla na oddělení stěžovat a chtěla, aby byla její dcera vrácena zpátky do diagnostického ústavu. Také udávala, že se jí dcera svěřila, že už dva měsíce neměla menstruaci a má podezření, že je těhotná.

Policie nezl. V. našla a zástupci diagnostického ústavu si pro ni přijeli. Byla přemístěna do jiného ústavu a byla jí provedena gynekologická prohlídka, která potvrdila těhotenství. Rodiče prohlásili, že nezl. V. se může kdykoliv vrátit domů. Nezl. V. si nejdříve chtěla dítě ponechat, pak ale změnila názor, a chtěla jít na potrat. Tento zákrok následně podstoupila. Při osobním setkání nezl. V. působila uvolněným dojmem, byla přístupná komunikaci. Sdělila, že zvažuje co dál, byla si vědoma, že se u ní vyskytly v minulosti problémy a chtěla by lepší budoucnost.

Případová studie č. 3

Pavel F. se narodil v roce 1986 do úplné, ale sociálně slabé rodiny. Přestože byl jedináček, jeho rodiče o výchovu dbali spíše sporadicky, což se projevilo již na základní škole, kterou navštěvoval v místě jeho tehdejšího bydliště. Jeho školní prospěch byl průměrný až podprůměrný – 2x propadl. Větší problémy než s prospěchem měl však s chováním – problémy se svými spolužáky řešil zpravidla násilným způsobem, často se pral, protože mu dle jeho slov „dělalo dobře, že se ho ostatní děti bojí“. Díky tomu se dostal do evidence oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Sociální pracovnice se setkala

s rodiči, ale Pavel F. nacházel zastání u svého otce, který jeho chování částečně ospravedlňoval tím, že ho ostatní děti provokují a zároveň zlehčovat tím, že jde jen o „klukovinu“. Jeho agresivita však vzrůstala a tak první kriminální delikty s tím spojené na sebe nenechaly dlouho čekat. Ve svých třinácti letech provedl sérii vloupání do motorových vozidel a klukovské rvačky začaly přerůstat v brutální napadání svých spolužáků a vrstevníků. Kvůli jeho nízkému věku nebylo zahájeno trestní řízení. Pavel F. byl svěřen do péče kurátora pro mládež. Situace byla také řešena s rodiči, ti ale vážnost situaci popírali a odmítli vyhledat odbornou psychologickou pomoc.

Z hlediska typologie, lze Pavla F. zařadit jako extroverta – cholerika a to zejména jeho výbušnost, podrážděnost, panovačnost, agresivitu, které jsou jedny ze základních vlastností této skupiny. Jeho typickými extrovertními rysy jsou zejména nerozvážnost svého chování, agresivita a lehkomyšlnost. Z hlediska charakterových vlastností u této osoby převládají vlastnosti záporné a to nejen ve vztahu ke společnosti, ale i ve vztahu k rodině.

Po ukončení základní školy se začal Pavel F. učit na kováře, ale pro opakované krádeže a rvačky byl z učiliště vyloučen. Proto přestoupil na učební obor zedník, který také z důvodu časté absence nedokončil. V té době byl již několikrát vyšetřován policií za krádeže, proto byl nejprve umístěn do diagnostického ústavu a následně do výchovného ústavu pro mládež. V té době rovněž vyvrcholila rodinná krize jeho rodičů, která skončila rozvodem. Jak Pavel F. uvedl, za celou dobu jeho pobytu ve výchovných ústavech ho pouze jedenkrát navštívila jeho matka. Ve výchovném ústavu měla několik problémů, jeho agrese (fyzické násilí) se projevovalo bouřlivým verbálním i brachiálním projevem, který byl zaměřen na okolí Pavla F.

Za základní činitel, který takto negativně ovlivnil vývoj tohoto jedince, lze označit špatnou výchovu ze strany rodičů; zejména podpora jeho chování ze strany otce. S tím úzce souvisí i ne zcela ideální prostředí ve kterém Roman F. vyrůstal. Dalším zásadním činitelem byly osoby, se kterými se jmenovaný stýkal, jednalo se zpravidla o osoby s kriminální minulostí. V neposlední řadě se na vývoji této osoby podepsala i společnost jejíž věcně odpovědné složky (lékař, policie, sociální odbor) neprováděly dostatečné kroky k nápravě tohoto jedince.

V případě Pavla F. bude velmi složité provádět nápravu jeho osoby. Vězeňské prostředí v tomto směru spíše podněcuje jeho sklony k agresivitě a výchovné opáření (s ohledem na

jeho věk) je zde zcela bezvýznamné. Určité kroky by bylo možné provést v diagnostické a léčebné oblasti, např. psychiatrické a psychologické vyšetření s následnou léčbou. Na tato opatření by bylo vhodné navázat i v sociální oblasti formou kurátorského dohledu a aktivního zapojení jeho nejbližších rodinných příslušníků do jeho převýchovy.

Případová studie č. 4

Nezl. Věra se narodila jako první dítě v manželství, které trvalo jen 5 let. Právě díky rozvodu rodičů se nezl. V. dostala do péče oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Rodiče se nemohli dohodnout na stanovení dohledu nad dítětem, proto byl soudem stanoven jako opatrovník OPD. Rozvod rodičů trval dlouho, případ byl neustále odročován, protože otec se nedostavoval k jednání. Soud svěřil nezl. Věru do péče matky. S otcem se nezl. příliš často nevidala, proto se odcizili. Po rozvodu žila matka s nezl. Věrou tři roky sama pak se znovu vdala a po dvou letech – nezl. Věrce bylo 10 – se narodilo druhé dítě (Petr).

Sociální pracovnice docházela na občasně kontroly do rodiny. Matka byla náruživá kuřačka a už v prvním manželství nesahala daleko pro sklenku. Na domluvy, aby přestala kouřit, protože to dětem škodí, reagovala sliby, že zkusí přestat. Také přísahala, že nepije žádný alkohol. K druhým lidem byla matka až příliš přátelská, působila spíše jako kamarádka než jako matka – autorita. S vlastním otcem se Věra nestýkala, několikrát se zmínila, že by si chtěla změnit příjmení, které má po něm. S nevlastním otcem měla spoustu sporů, proto byla ráda, že je otec pracovně většinu roku mimo domov. Matka velmi často nechávala starosti s mladším bratrem na ní, nezl. Věra Petra koupala, krmila, později ho připravovala do školy. Sama matka nedělala doma téměř nic, postupem času znovu sáhla po alkoholu.

Na základní škole byla Věra průměrnou žákyní bez obtíží. V 11-ti letech udělala přijímací zkoušky na víceleté gymnázium. Prospěch šel jen nepatrně dolů. V kolektivu nebyla příliš oblíbená pro svou suverenitu, také se docela ráda vytahovala kamarádstvím se staršími než byla ona sama. Matka si stěžovala sociální pracovnici, že nezl. Věra začala ve 14-ti letech kouřit a také chodila na nejrůznější alkoholické večírky se svými staršími kamarády. Sociální pracovnice si tedy pozvala nezl. Věru na schůzku. Nezl. Věra se svěřila, že ne vychází dobře s matkou, také že ji příliš nebaví škola, maturitu chce udělat jen kvůli matce – je to to poslední, co pro ni udělá. V 16 až 17 letech se objevovaly stále

častěji absence ve škole, dodatečně většinou omluveny matkou. Za neomluvené hodiny dostala nezl. Věra snížený stupeň z chování. Veškeré domluvy sociální pracovnice byly marné, matka si sice stěžovala na problémy s dcerou, ale odmítla vyhledat odbornou pomoc.

Ve 4. ročníku nechodila Věra půl roku do školy. Utekla z domu, bydlela různě u kamarádů, vyprávěla o bouřlivých alkoholických akcích. Matka se svěřila, že Věra má kladný vztah k alkoholu, nikotinu a marihuaně. Matka neschválila návrh sociální pracovnice, aby dceru nechala hledat policií. Hrozilo, že Věra nebude připuštěna k maturitě kvůli absencím, ale matka chtěla, aby Věra měla maturitu, a tak všechny tyto nepříjemnosti vyřešila sama.

Od té doby, co odešla Věra z domu, se tam vrátila jen párkrát kvůli bratrovi. Její matka v té době začala hodně pít a Věra s ní nevydržela déle než 2 dny. Maturitní zkoušku složila, na vysokou školu se nehlásila, ani se nesnažila hledat práci. Po maturitě hodně střídala partnery, prakticky každý večer byla opilá.

Věra v současné době žije už delší dobu s jedním přítelem a čeká dítě (je jí 21let). Je rozhodnutá, že domů už nikdy nepůjde ani na návštěvu. Matka má v současnosti opravdu velké problémy s alkoholem a je viděna neustále opilá. Věrka by si přála uniknout z civilizace, mít vlastní domek na samotě a žít jen tak s domácími zvířaty, trochu jako poustevník.

Případová studie č. 4

Nezl. Filip se narodil do smíšené rodiny, matka etnická Češka a otec romské národnosti. Na jejich synovi byl patrný jeho romský původ. Po dlouhodobých neshodách v rodině se otec odstěhoval a po čase založil rodinu novou. Nezl. Filip zůstal v péči matky. Žena si po nějaké době našla nového přítele, se kterým měla během několika let další tři děti. Nová rodina byla do značné míry problémová. Rodiče požívali alkohol a do jeho nákupu investovali značnou část rodinného rozpočtu. O domácnost a děti pečovali s velkými výkyvy. Nejméně se věnovali nejstaršímu dítěti, nezl. Filipovi. Sociální situace rodiny se postupem času zhoršovala.

Nezl. Filip navštěvoval mateřskou školu. Po čase si jeho učitelka všimla, že hoch má často po těle různá drobná zranění, nejčastěji podlitiny. Své zjištění sdělila matce,

kteřá však celou situaci vysvětlila tím, že jde o velmi živé dítě, které se často pere se sourozenci. Četné pohmožděniny si prý chlapec způsoboval tím, že se učil jezdit na kole a často z něj padal. Matka slíbila, že dá na chlapce větší pozor. Podle zjištění pedagožky se však situace ani po rozhovoru s matkou nezlepšila a drobná zranění se u chlapce poměrně často opakovala.

Po nějaké době přišel nezl. Filip do školky opět se zraněním, tentokrátě však závažnějšího charakteru. Jednalo se o tržnou ránu. V tomto okamžiku se pracovnice mateřské školky rozhodly co celé situace zasáhnout. Pokusy řešit situaci s matkou byly neúspěšné, a tak na problém upozornily příslušné oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

Sociální pracovnice tohoto oddělení provedla v rodině kontrolu, která potvrdila značné problémy s alkoholem u obou rodičů. Všechny děti žijící v jejich domácnosti trpěly podvýživou, byly zanedbané a ve špinavém oblečení. V domácnosti panovaly nedostatečné hygienické podmínky. Navíc všechny děti jevily známky častého bití a násilí ze strany rodičů. Nejvíce zanedbávaný a zřejmě i trestaný byl nejstarší chlapec, nezl. Filip.

Pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí informovala o tomto případě terénní sociální pracovníci, která se pohybovala delší dobu v romské komunitě. Byl kontaktová otec nezl. Filipa, který žil v nové domácnosti se svojí romskou manželkou a malou dcerou. Sociální pracovnice otce informovala o situaci, v jaké se jeho syn ocitl. Po několika setkání a důkladném rozebrání situace se sociální pracovníci se oba manželé rozhodli nezl. Filipa osvojit. Pokud by se tak nestalo, chlapec by musel být umístěn do dětského domova. Nová rodina, do které se chlapec dostal, je harmonická a bezproblémová.

6.4 Odpovědi na otázky formulované v dílčích cílech výzkumu

a) *Jak je sociálně-právní ochrana dětí u nás v současnosti korigována.*

Sociálně-právní ochrana dětí již v dnešní době není neznámý pojem. Běžnou součástí každého městského úřadu je oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Toto oddělení zabezpečuje sociálně právní ochranu dětí a mládeže. Poskytuje sociálně právní poradenství rodičům a dětem, těhotným ženám, zaměřuje se na výchovu dětí a rodinné vztahy. Kurátoři pro mládež pracují s výchovně problémovými dětmi, zabývají se trestnou činností nezletilých a mladistvých a prevencí společensky nepřijatelných jevů. Plnění úkolů oddělení vyplývá především ze zákona o rodině, zákona o sociálně právní ochraně dětí a zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže.

Stěžejním předpisem pro sociálně-právní ochranu dětí je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Díky tomuto zákonu byl zřízen Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí je správním úřadem s celostátní působností; je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí.

Dalšími právními předpisy, se kterými sociálně-právní ochrana souvisí, jsou: zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, ve znění pozdějších předpisů a samozřejmě Úmluva o právech dítěte a Listina základních práv a svobod.

b) *Jak se vyvíjel pohled na dítě a jeho ochranu v historickém kontextu.*

Vývoj práv dítěte se odvíjel od povahy společnosti. V naší nejranější historii bylo dítěte bezprávným tvorem, který byl brán jako majetek svých rodičů. Postupem času, jak se naše společnost civilizovala, měnil se i postoj k dítěti. Naše dnešní společnost je zaměřena pedocentricky a dítěti nejsou upírány jeho nároky. I přesto však existují případy, kdy jsou práva dětí narušena, a proto existuje sociálně-právní ochrana dětí. Nejčastější případy, které sociálně-právní ochrana dětí řeší, uvádím ve svých případových studiích.

ZÁVĚR

Sociálně-právní ochrana dětí je velmi rozsáhlé odvětví a zabývá se jí mnoho dalších právních oblastí. Zpracováním této bakalářské práce jsem nemohla postihnout celou problematiku sociálně právní ochrany dětí a jejího historického vývoje. Snažila jsem se tedy alespoň o částečné přiblížení této oblasti. Historický vývoj ukázal, že se postoj společnosti k dětem od prvních základů naší civilizace posunul žádoucí směrem. Dítě už není bezprávným subjektem, který by směl téměř kdokoli zabít, zneužít, vykořisťovat. Během tisíciletého vývoje naší civilizace vznikaly dokumenty (Deklarace práv dítěte, Úmluva o právech dítěte atd.), díky kterým byla práva dítěte společností postupně akceptována. Přesto jsou stále na světě státy a lidé, jejichž postoj k dětem je bohužel stejný jako na samém začátku lidské společnosti. Děti jsou stále součástí válečných konfliktů, dokonce jsou do nich přímo nasazovány. Stále se mezi námi najdou jednotlivci, kteří si podobně jako římský *pater familias* myslí, že mají právo nad životem a smrtí svých dětí. A stále jsou ženy, které se po porodu cítí tak bezmocné a opuštěné, že své děti raději odloží do babyboxu, podoby středověkého torna.

Má práce je jistý exkurz do problematiky sociálně-právní ochrany dětí v historickém kontextu. Byla jsem ovlivněna dostupností informací, které jsem získávala díky publikacím. Až během zpracování bakalářské práce jsem narazila na obtíže související s dohledáním faktů týkajících se dítěte v historickém vývoji v souvislosti se sociálně-právní ochranou. Bylo by pravděpodobně nemožné v bakalářské práci podrobně obsáhnout veškeré oblasti sociálně-právní ochrany dětí, ale přesto jsem usilovala o co nejlepší přiblížení právních úprav týkajících se nezletilých dětí a mladistvých v současnosti a v historickém kontextu.

Přínos bakalářské práce spatřuji v tom, že jsem se snažila vytvořit stručný přehled vývoje sociálně-právní ochrany, kterým se autoři bakalářských prací, pokud je mi známo, jen málo zabývají. Pro mě osobně je přínosem to, že jsem se obohatila o nové poznatky z oblasti sociálně-právní ochrany dětí a měla možnost do této problematiky nahlédnout. Tím, že jsem hledala podklady pro svou bakalářskou práci, seznámila jsem se zajímavými lidmi z oboru sociálně-právní ochrany dětí a dostala jsem se do prostředí, které mě zajímá. Také jsem se utvrdila v přesvědčení, že obor, který jsem si zvolila ke studiu na vysoké škole, byl správnou volbou a oblastí sociálně-právní ochrany dětí bych se v budoucnosti chtěla věnovat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BAYEROVÁ, M. *Víme, kdo je dítětem?* PRÁVO A RODINA, 2000, č. 6, s. 8-11.
- DUNOVSKÝ, J., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : Grada Publishing, 1995, 248 s. ISBN 80-7169-192-5.
- DUNOVSKÝ, J., STOLÍNOVÁ, J. *Sociální a právní problematika v dětském lékařství*. 1. Vyd. Praha : Avicenum, 1979. 180 s.
- GECÍK, K., ČÍŽEK, R. *Sociálně právní nauky*. Vyd. 1. Praha : Avicenum, 1980. 104 s.
- KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Pěstounská péče po novele*. PRÁVO A RODINA, 2000, č. 6, s. 1-5.
- KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, 2006, 228 s. ISBN 80-7357-214-1.
- MATĚJČEK, Z., DUNOVSKÝ, J. , LANGMEIER, J. *Výpravy za člověkem*. 1. Vyd. Praha : ODEON, 1981, 220 s.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby : legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 1. Vyd. Praha : Portál, 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.
- MONATOVÁ, L. *Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska*. Brno : Paido, 1996, 77 s. ISBN 80-7169-192-5.
- NEDOROST, L. *Státní zastupitelství a ochrana dětí*. PRÁVO A RODINA, 2001, č. 12, s. 9-14.
- NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. *Problémy s tajemstvím nezrušitelného osvojení*. PRÁVO A RODINA, 2004, č. 10, s. 9-11.
- NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně právní ochraně dětí*. Praha : Linde, 2000. 277 s. ISBN 80-86131-26-2.
- NOVOTNÁ, V. *O sociálně-právní ochraně dětí*. PRÁVO A RODINA, 1999, č. 10, s. 19-21.
- NOVOTNÁ, V. *O sociálně-právní ochraně dětí*. PRÁVO A RODINA, 1999, č. 11, s. 11-16.
- NOVOTNÁ, V. *Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí (1. část)*. PRÁVO A RODINA, 2000, č. 1, s. 12-16.

NOVOTNÁ, V. *Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí* (pokračování). PRÁVO A RODINA, 2000, č. 2, s. 4-8.

NOVOTNÁ, V. *Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí* (pokračování). PRÁVO A RODINA, 2000, č. 3, s. 3-8.

NOVOTNÁ, V. *Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí* (pokračování). PRÁVO A RODINA, 2000, č. 4, s. 13-18.

NOVOTNÁ, V. *Změny v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí*. PRÁVO A RODINA, 2001, č. 11, s. 1-5.

NOVOTNÁ, V. *Reforma veřejné správy v sociální oblasti*. PRÁVO A RODINA, 2002, č. 12, s. 12-16.

NOVOTNÁ, V. *Význam úzké spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí*. PRÁVO A RODINA, 2005, roč. 7., č. 3, s. 4-7.

NOVOTNÁ, V. *Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí?* PRÁVO A RODINA, 2006, roč. 8., č. 5, s. 18-28.

NOVOTNÁ, V. *Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? (2.)*. PRÁVO A RODINA, 2006, roč. 8., č. 6, s. 21-24.

Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., kterým se přijímá Úmluva o právech dítěte.

ŠTAMPACH, FR. *Dítě toulavé, tulácké a cikánské, jeho záchrana, výchova a výučba*. Košice a Plzeň : nakladatelství Marie Lábkové v Plzni, 1933, 138 s.

VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 262. ISBN 80-86432-48-3.

WESTPHALOVÁ, L. *Možnosti zásahů státu do práv rodičů a dětí – poskytování sociálně-právní ochrany*. PRÁVO A RODINA, 2007, roč. 9, č. 7, s 19-23.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Elektronické zdroje

URL: <<http://www.rvp.cz/clanek/883>> [cit. 2006-09-18]

URL: <<http://dchbrno.caritas.cz/06/?IdPage=23>>

URL: <http://www.detskaprava.cz/pedagog/opravech_etapy.asp>

